

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE

FAKULTA HUMANITNÍCH STUDIÍ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

**Probouzení českého národního ducha ve Vitorazsku
v kontextu jeho připojení k Československu**

Autor práce: Martin Benda

Vedoucí práce: doc. PhDr. et JUDr. Jan Štemberk, Ph.D.

Praha 2022

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně s použitím literatury a pramenů, které jsou zde řádně ocitovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 7. 1. 2022

.....

Martin Benda

Poděkování

Děkuji doc. PhDr. et JUDr. Janu Štemberkovi, Ph.D. z FHS UK zejména za čas, který mi vedením této práce věnoval a za veškeré přínosné rady a připomínky, které mi poskytl během odborných konzultací. Rovněž bych rád poděkoval PhDr. Michalovi Morawetzovi, Ph.D. ze Státního oblastního archivu v Třeboni za podnícení mého zájmu o Vitorazsko a za pomoc při vyhledávání vhodných pramenů v regionálních archivech.

Anotace

Vitorazsko – území na jihu Čech, které se po první světové válce připojilo k Československu na úkor Rakouska. Avšak národní identita místních obyvatel zde v tomto období nebyla zdaleka tak rozvinutá ani jednoznačná, jak bychom dnes mohli očekávat. Tato práce má ambici přispět k přesnějšimu mapování vývoje Vitorazska. Konkrétně bude jejím cílem sledovat, jak v tomto časoprostoru probíhalo u zdejších obyvatel české národní uvědomění, probouzení jakéhosi niterního pocitu „češství“ a zkoumat, jaký vliv a roli přitom zastávaly vlastenecké a agitační aktivity českých regionálních aktérů. Práce aspiruje toto téma otevřít badatelskému zájmu a představit ho v jeho klíčových souvislostech (dobový kontext a historický, národnostní, kulturní vývoj Vitorazska).

Annotation

Vitorazsko (The Weitra Region) – the area in South Bohemian Region, which was annexed by Czechoslovakia after the end of the First World War. However, the national identity of local inhabitants was not as developed and unambiguous as could be expected. This study will bring more light into the discussion about this area, but mainly aims to gather more knowledge about the Czech national awakening in this area after the end of the First World War and its annexation to Czechoslovakia. It will also focus on the part that local Czech patriots took in this process.

Klíčová slova

Vitorazsko; české národní uvědomění; Československo; vlastenectví

Key words

Vitorazsko; Czech national awakening; Czechoslovakia; patriotism

Obsah

Obsah

Úvod.....	1
Uvedení do problematiky	1
Cíle a přínos práce	2
Struktura práce a prameny.....	4
Vymezení pojmů	6
1 Dobový kontext připojení Vitorazska k ČSR.....	7
1.1 Vznik ČSR a její poválečná situace	7
1.2 Problematika pohraničí	10
1.3 Reálná situace obyvatel ČSR po konci první světové války.....	13
2 Kulturní, historický a národnostní vývoj Vitorazska	15
2.1 Vývoj do poloviny 19. století.....	15
2.1.1 Původní osídlení a střet kolonizačních vln.....	15
2.1.2 Vývoj od 13. století	17
2.2 Vývoj od poloviny 19. stol. až do připojení Vitorazska k ČSR.....	18
2.2.1 Zachování českého živlu ve Vitorazsku	18
2.2.2 Počet obyvatel a národnostní příslušnost	20
2.2.3 Zvrat v regionálním vývoji v souvislosti s vybudováním dráhy císaře Františka Josefa, příliv českých pracovníků a následná germanizace	22
2.2.4 Poválečný vývoj a připojení Vitorazska k ČSR	24
3 Probouzení českého národního ducha ve Vitorazsku v kontextu jeho připojení k Československu	28

3.1	Důležitost „české národní práce“ ve Vitorazsku.....	28
3.2	Role vlasteneckých spolků.....	30
3.2.1	Národní jednota pošumavská (NJP).....	30
3.2.2	Čtenářsko-zábavní Beseda.....	35
3.2.3	Baráčníci.....	37
3.2.4	Komenský.....	39
3.2.5	Sokol.....	41
3.2.6	Další spolky a kulturní organizace	42
3.3	Školství jakožto nositel českého národního uvědomění	43
3.4	Vliv duchovního života	46
3.5	Oblastní politická správa a politické strany	47
3.6	Nejvýznamnější kulturní a vlastenecké akce	50
3.6.1	Zábor Vitorazska	50
3.6.2	Krajinská výstava českého jihu	51
3.7	Situace v bývalých německých obcích	52
	Závěr.....	54
	Prameny.....	57
	Literatura	57
	Elektronické zdroje.....	58
	Jiné zdroje.....	58

Úvod

Uvedení do problematiky

V roce 2020 na území dnešního Vitorazska proběhly oslavy stého výročí od připojení této oblasti k Československé republice. Oslavy se konaly například v Nových Dvorech nad Lužnicí, jedné z 13 obcí, které roku 1920 patřily k anektovanému území. O připojení informuje také historická výstava¹ v Třeboni, do jejíž okresní správy připojené obce spadaly. Diskuse či informování o této historické události je více než na místě. Sto let je totiž relativně dlouhá doba, a i na jihu Čech, v jehož pohraničí se samotné Vitorazsko nachází, se kolektivní povědomí o povaze a rovněž i důležitosti události pomalu vytrácí.

K nízké úrovni takového povědomí mohlo zajisté přispět více faktorů, přičemž za jeden z nich se dá považovat nedostatek literatury, ať už odborné či populárně naučné, která by se tématu věnovala. V předních historických dílech² o prvorepublikovém období České republiky je věnována pozornost především obecnějším a komplexnějším pohraničním fenoménům, jako jsou česko-německé vztahy, národnostní pnutí, vyhlášení Německého Rakouska, snaha Českých Němců o přičlenění k Německu, strategická důležitost pohraničí pro Československo a podobně. Tyto fenomény zde působí jako dílčí součásti tematického celku. Na detailnější zkoumání konkrétních regionů, v kontextu jejich připojení k ČSR, zahrnující i místní specifika, v dílech není dostatek prostoru. Historických studií, které by se zaměřovaly

1 Výstava Státního oblastního archivu v Třeboni s názvem *Vitorazsko: mezi romantickým zájmem a politickým tématem. 100 let od změny státních hranic* pod vedením Michala Morawetze, Ph.D., uskutečněná v letech 2020-2021 v Třeboni, se stala jedním z hlavních impulsů pro vznik této práce

2 Např. KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938). 1. díl. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha, 2000.

výlučně na problematiku těchto regionů v souvislosti s jejich připojením k ČSR, je širší zastoupení pouze u těch nejznámějších, jako je např. Těšínsko, které přitahuje větší míru pozornosti současných badatelů, ale i prvorepublikových politiků, diplomatů a publicistů, neboť průběh jeho inkorporace byl znatelně závažnější, konfliktnější a vynutil si dokonce i vojenskou intervenci. V případě připojení Vitorazska, jehož průběh byl relativně klidný, je těchto studií velmi poskrovnu.

V posledních letech se objevují vysokoškolské práce, které se snaží tento nedostatek doplnit.³ Druhá z nich, týkající se přímo Vitorazska, kromě odborné literatury vychází především z dokumentace Archivu ministerstva zahraničních věcí v Praze (různé dopisy, zápisy jednání, odborné podklady k hraničním úpravám apod.). Práce nastiňuje průběh, podstatu i strategický význam připojení Vitorazska. Za zmínku určitě stojí rovněž nová a prozatím poslední studie⁴, která stručně mapuje míšení kultur a prolínání identit na území Vitorazska v průběhu jeho historického vývoje, stěžejní je zde přitom koncept Vitorazska jako regionu, jenž je vystavěn dvěma různými nacionalizačním tlakům (z jedné strany českému a z druhé rakouskému).

Cíle a přínos práce

Tato práce má ambici zařadit se mezi tyto studie, v určitých ohledech na ně i navázat, a spolu s nimi vytvářet přesnější obraz Vitorazska v době konce první světové války

3 VARAĎA, Ondřej. *Územní ambice Československa při vzniku republiky [online].* Brno, 2019 [cit. 2021-11-20]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/th/cuo95/>. Diplomová práce. Masarykova univerzita, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Libor VYKOUPIIL.

KOLLÁROVÁ, Dominika. *Československé úsilí o úpravu státní hranice s Rakouskem po první světové válce [online].* Hradec Králové, 2010 [cit. 2021-11-20]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/i3oe11/>. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, UHK, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Ondřej Felcman.

4 PAPESCHOVÁ, Michaela. *Hlučínsko a Vitorazsko: historický mýtus a geografická hybridita [online].* Ostrava, 2021 [cit. 2021-11-20]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/41duqc/>. Bakalářská práce. Ostravská univerzita, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce doc. RNDr. Vincenc Kopeček, Ph.D.

a následného připojení k Československu. Konkrétně bude jejím cílem sledovat, jakým způsobem v tomto časoprostoru probíhalo u místních obyvatel české národní uvědomění, probouzení jakéhosi niterného pocitu tzv. „češství“ či „českého národního ducha“ a zkoumat, jaký vliv a roli přitom zastávaly vlastenecké a agitační aktivity regionálních aktérů⁵. Toto téma je v dosavadních pracích nastíněno pouze v základních obrysech, zde bude zkoumáno a rozpracováno hlouběji a komplexněji za širšího využití lokálních pramenů. Pro představení vymezeného tématu v důležitých souvislostech a rovněž k jeho plnému porozumění je stěžejní znalost dobového kontextu a zejména historického, kulturního a národnostního vývoje Vitorazska v době před jeho připojením k ČSR, jejichž zpracování je tedy podstatnou součástí práce.

Téma si pozornost jistě zaslouží, jsou to totiž právě vlastenecké hodnoty a snahy, které byly základními předpoklady pro úspěšné připojení Vitorazska k Československu, ale rovněž stavebními pilíři, na kterých mohlo vůbec vzniknout samostatné Československo. Širší optikou tedy může práce svým obsahem přispět novými informacemi k badatelskému mapování českého národního uvědomění a českých vlasteneckých aktivit. Rovněž přispívá k badatelskému mapování prvorepublikového období. V diskusi o Vitorazsku může práce přispět především tím, že díky využití regionálních pramenů rozšiřuje znalosti o jeho připojení k ČSR z pohledu místních obyvatel, reprezentuje jejich přístup, situaci a zejména také jejich zásluhy. Tento pohled v mnoha pracích o Vitorazsku chybí a jeho prohloubení je jistě přínosem. Konkrétně může vnést více světla do polemiky o tom, do jaké míry si Vitorazané připojení (ne)přáli a co pro to (ne)udělali. Zatímco po přečtení některých prací⁶ může člověk nabýt dojmu, že zde vesměs převládaly pro-české nálady a připojení bylo žádané, jiný úhel

5 Čechů žijících přímo ve Vitorazsku i v jeho blízkém okolí, zejména v třeboňském okrese.

6 Např.: KOLLÁROVÁ, Dominika. *Československé úsilí o úpravu státní hranice s Rakouskem po první světové válce [online]. Hradec Králové, 2010 [cit. 2021-11-20]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/i3oe11/>. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, UHK, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Ondřej Felcman.*

pohledu zde přitom rozebírán není, jiné práce⁷ zase striktně předpokládají, že se jednalo o akt v rozporu s vůlí většiny zdejších obyvatel. Přihlédneme-li k historickému, národnostnímu a kulturnímu vývoji, jedná se také o téma mimořádně specifické, ojedinělé a zajímavé.

Struktura práce a prameny

První část práce bude mít za úkol zpracovat dobový kontext, v němž se připojení Vitorazska k Československu odehrálo a bez kterého nelze ústřednímu problému této práce plně porozumět. Bude sledovat jevy s vymezeným tématem přímo souvislé. Stručně nastíní konec první světové války, mírová jednání a pozici ČSR v jejich rámci. Přiblíží rovněž problematiku československého pohraničí: česko-německé vztahy, snahy Českých Němců o odtržení pohraničních oblastí od ČSR, národnostní pnutí, strategické důvody zajištění pohraničí a podobně. Vycházet bude z předních českých prací o tomto období, zejména z knihy *České země v éře první republiky*⁸ od Zdeňka Kárníka. Doplnujícími zdroji zde budou knihy *Republika československá: 1918-1939*⁹ a také *1918 – Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*¹⁰.

Druhá část práce se bude týkat historického, kulturního a národnostního vývoje Vitorazska. Konkrétněji bude cílem podat představu o tom, v jaké národnostní situaci se nacházeli vitorazští obyvatelé v době připojení regionu k ČSR a co se na tom v průběhu času podílelo. Bude vycházet z poznatků nepříliš početných regionálních děl, zejména z monografie *Město, odkud pocházím – České Velenice* od publicistů Jindrových. Tato monografie je pro

7 PÁPESCHOVÁ, Michaela. *Hlučínsko a Vitorazsko: historický mýtus a geografická hybridita [online]*. Ostrava, 2021 [cit. 2021-11-20]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/41duqc/>. Bakalářská práce. Ostravská univerzita, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce doc. RNDr. Vincenc Kopeček, Ph.D.

8 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918-1938). 1. díl. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Praha, 2000

9 HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel (ed.). *Republika československá: 1918-1939*. Nakladatelství Lidové noviny, 2018

10 RYCHLÍK, Jan. *1918 – Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*. Vyšehrad, 2018

úcel druhé části velmi přínosná, neboť podává informace o historii a vývoji nejvýznamnější části Vitorazska, dnešních Českých Velenic, právě v kontextu a propojením s celým vitorazským regionem. Díky využití kvalitních a hůře přístupných pramenů¹¹ a historickému lektorování¹², jej považuji pro tuto práci za zcela relevantní. Dalšími zdroji budou díla *Společná minulost, Gmünd a České Velenice*¹³ a *Vitorazsko*¹⁴ či starší díla, která se dají považovat za klasická – *Z dějin Vitorazska: jak se tvořily a měnily meze Čech a Rakous Dolních*¹⁵ a *Vitorazsko*¹⁶. Nejdůležitější částí vitorazského vývoje je pro téma práce zejména období druhé poloviny 19. století a začátek 20, kterému bude dán největší prostor a bude doplněn informacemi z regionálního dobového tisku *Jihočeský obzor*¹⁷ a složkou k Vitorazsku a zdejším českým menšinám ve fondu Národní jednoty pošumavské Praha, která je převážně tvořena výstřižky z dobových periodik a je dostupná ve Státním oblastním archivu v Třeboni.¹⁸

Třetí část, nejrozsáhlejší a stěžejní, se bude již věnovat výhradně samotnému sledování probouzení českého národního uvědomění mezi obyvateli Vitorazska v době poválečné a mapování podílu regionálních aktérů svými vlasteneckými aktivitami. Pro úplnost bude mít tato část lehký přesah i do zdejšího českého buditelství před první světovou válkou, kdy se tvořily zárodky místních vlasteneckých činností, na které éra poválečná přímo navazovala.

11 Zejména německy psaná historická díla od prof. Bedřicha Dvířky

12 Odborně ji lektoruje historik Mgr. Alois Sassmann

13 OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003.*

14 KOBLASA, Pavel, *Vitorazsko: dolnorakouská historie oblasti. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, 2013.*

15 SEDLÁČEK, August. *Z dějin Vitorazska: jak se tvořily a měnily meze Čech a Rakous dolních. V Táboře: Rich. Hrdlička, 1920.*

16 KALBÁČ, Antonín. *Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919.*

17 *Jihočeský obzor: Týdeník treboňského kraje. XIV-XX. Třeboň, 1919-1925.*

18 Státní oblastní archiv v Třeboni - odd. Třeboň (SOA v Třeboni), Národní jednoty pošumavské Praha (NJP Praha), III D 3 Vitorazsko, kart. č. 8., fasc. 1908-1930, pag. 1-65.

Konkrétně sledovaným časovým úsekem budou zejména roky 1918-1930. Nejdůležitějšími prameny zde budou převážně články z dobových periodik doplněné informacemi z regionální literatury o Vitorazsku (prameny i literatura již detailně popsané v předchozím odstavci).

Vymezení pojmů

Vitorazsko. Třeba zdůraznit, že pojem Vitorazsko dnes v českém prostředí a stejně tak i v této práci odkazuje především na území, které bylo po první světové válce připojeno k Československu a dříve bylo součástí Dolních Rakous. Jedná se ale pouze o část rozsáhlejší historické oblasti označované jako Vitorazsko, jehož další část zůstala i po první světové součástí Rakouska. V některých dílech se lze setkat s pojmenováním části Vitorazska připojené k Československu jako „*České Vitorazsko*“ či „*Západní Vitorazsko*“. Samotní Rakušané pro označení této dnes již české části využívají opis „území 13 obcí odstoupených k ČSR“. ¹⁹

Národní identita a vlastenectví. V kontextu práce je probouzení českého národního uvědomění (či také probouzení českého národního ducha) chápáno jako proces směřující k vzniku, potažmo oživení již dříve vzniklé, české národní identity u obyvatel Vitorazska. Národní identita se projevuje pozitivním postojem jednotlivce ke svému národu a zemi a pocitem sounáležitosti s tímto národem. ²⁰ Po vzoru Miroslava Hrocha práce označuje identifikaci jednotlivce s národem také pojmem *vlastenectví* či *patriotismus*, namísto novotvaru *nacionalismus*, který je používán v různých kontextech a je nevhodný svou mnohoznačností. ²¹

¹⁹ OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 200, s. 15*

²⁰ CAREY, Sean. *Undivided loyalties: Is national identity an obstacle to European integration?. European union politics, 2002, 3.4: 387-413.*

²¹ HROCH, Miroslav. *V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě. Nakl. Lidové Noviny, 1999.*

1 Dobový kontext připojení Vitorazska k ČSR

1.1 Vznik ČSR a její poválečná situace

Pro vznik Československé republiky je stěžejním dnem 28. říjen 1918. V Praze spontánně vypukly demonstrace, které byly sice ve své podstatě důsledkem nepochopení nóty rakousko-uherského ministra zahraničí Andrásyho, která oznamovala přistoupení habsburské monarchie na podmínky míru amerického prezidenta Wilsona, pražský lid si ji ale chybně vyložil jako kapitulaci Rakouska-Uherska a konec války. Následovaly vášnivé oslavy, vyznačující se mimo jiné např. odstraňováním rakouských státních symbolů. Čelní političtí představitelé se v tento historický moment nacházeli ve švýcarské Ženevě, kde jednali s Edvardem Benešem, jednou z předních osobností československého zahraničního odboje, o sestavení domácí vlády, a tak rychlý spád domácích událostí neočekávali. Demonstrace pokračovaly v podvečerních hodinách, poněkud improvizovaně, ale přeci jen v čele s *muži 28. října*²² dochází k podepsání zákona o samostatném československém státě.²³

Jednalo se o začátek formálního ustanovení republiky. Mluvíme-li ale o vzniku československého státu, nelze jej vymezit pouze jedním ústředním bodem, naopak je třeba ho chápat jako dlouhodobější proces. V době převratu o přesných obrysech republiky neměly představu ani vůdčí osobnosti a jeho skutečný vznik a vytvoření stabilních základů bylo otázkou teprve následujících několika let.²⁴

Nově vznikající stát přitom čekala celá řada obtížných výzev, jejichž zvládnutí mělo rozhodnout o jeho životaschopnosti. Mezi těmi nejpodstatnějšími bylo např. překonání

22 Pětice politiků, která řídila pražský převrat – Antonín Švehla, František Soukup, Jiří Stříbrný, Alois Rašín a Vávro Šrobár.

23 RYCHLÍK, Jan. 1918 – Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa. Vyšehrad, 2018, s. 237.

24 HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel (ed.). Republika československá: 1918-1939. Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 73.

poválečné bídy a chaosu, vymanění se ze starých vazeb s někdejší rakousko-uherskou monarchií (tzv. „odrakouštění“), vyřešení pravo-levého konfliktu, který v poválečném rezonoval napříč Evropou, konsolidace nové státní moci a úspěšné zařazení mladé republiky do nově nastolených mezinárodních vazeb a vztahů. Podstatné přitom bylo „*obrátit pozornost svých obyvatel směrem k optimistické budoucnosti, v níž bude možné sklízet plody válečné oběti*“.²⁵

Právě zmíněné nově vznikající mezinárodní vazby a síla československé diplomacie v rámci poválečných mírových jednání se staly klíčové pro budoucí podobu Československé republiky a spolu s ní i Vitorazska. Československá zahraniční politika, v čele s ministrem zahraničí Edvardem Benešem a prezidentem T. G. Masarykem, stojící na myšlence humanitní demokracie a spolupráce mezi národy, odmítající expanzivní státy, měla v prvorepublikovém období těžký úkol – zajistit státu bezpečnost, přičemž vzhledem k jeho velikosti a lidnatosti, se klíčovými jevila politická a vojenská spojení.²⁶

Mírová konference, která bylo zahájena v lednu 1919 ve Versailles, měla mimo jiné stanovit i definitivní hranice Československa s okolními státy a vyřešit tak sporná území. Kromě Beneše, který byl pro úspěšný průběh jednání nejdůležitějším článkem československé politiky, zejména díky svému nasazení, zkušenostem a politickým kontaktům, byl druhým oficiálním delegátem ČSR ministerský předseda Karel Kramář. Podstatné zde ale bylo zapojení mnoha dalších odborníků²⁷, jelikož rozhodování na konferenci ve velké míře ovlivňovala odborná memoranda, založená na faktech. Rozhodující slovo zde přitom měly „státy se

25 HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel (ed.). *Republika československá: 1918-1939*. Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 73–74.

26 Tamtéž, s. 76–77.

27 Jednalo se o experty z různých oblastí (právo, historie, geografie, národní hospodářství, průmysl...)

všeobecnými zájmy“ (USA, Francie, Velká Británie, Itálie a Japonsko) a ostatní státy (včetně ČSR) byly přizvány pouze k jednání, která se jich bezprostředně týkala.²⁸

Pro kontext této práce jsou z mírových jednání ve Versailles klíčové především dva okamžiky. Jednak je to 6. únor 1919. V tento den přednesl Edvard Beneš před představiteli zmíněných vůdčích mocností v déle než tři hodiny trvajícím projevu československé požadavky. Dalším podstatným bodem je 4. duben téhož roku, kdy se konečné řešení otázky československých hranic stává předmětem jednání Nejvyšší spojenecké rady. Rada měla před sebou expertní návrh od příslušné komise, který až na nadsazené požadavky vycházel v mnohém československým požadavkům vstříc. Opodstatněn byl přitom ekonomickými, geografickými, politickými a bezpečnostními důvody. Toho dne byl návrh schválen a československé republice tak byly přiznány historické české země a Hlučínsko (od Německa). Rovněž bylo pro republiku velmi přínosné výhodné tažení jižní hranice Slovenska. Připojeny byly rovněž území z historických rakouských zemí – a to konkrétně Valticko a Vitorazsko!²⁹

Pro Rakousko-Uhersko pak bylo konečné podepsání mírové smlouvy v Saint-Germain-En-Laye v září 1919, která spolu s dalšími mírovými smlouvami patřila mezi nejvýznamnější výsledky pařížských jednání. Tímto okamžikem došlo k faktickému konci a rozpuštění Rakouska-Uherska a spolu se vznikem Rakouska a Maďarska, došlo k ustanovení dalších tří následnických států bývalé monarchie, které se považovaly za národní – Československa, Polska a Království Srbů, Chorvatů a Slovinců. ³⁰ Pro ČSR byl podpis této mírové smlouvy vskutku důležitý, neboť také představoval garanci ohledně vedení jižních hranic státu – tedy se sousedním Rakouskem. Do této oblasti samozřejmě spadalo i samotné Vitorazsko a jeho osud

²⁸ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Díl první. Nakladatelství Libri, 2017, s. 113-115.

²⁹ HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel (ed.). *Republika československá: 1918-1939*. Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 87-90.

³⁰ RYCHLÍK, Jan. *1918 – Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa*. Vyděhrad, 2018, s. 248.

byl tak tak už definitivně zpečetěn. K těmto výsledům později Edvard Beneš pronesl, že se jedná o „*triumf práva a spravedlnosti dějin*“ a že „*vycházíme z mírové konference skutečně jako vítězi*“. Československu se tedy dostalo garance mnohých územních požadavků a úspěšně se začlenilo do nového poválečného uspořádání Evropy. 31

1.2 Problematika pohraničí

Jak již bylo vyřečeno, v prvorepublikové éře mělo Československo skutečně mnoho existenciálních výzev a problémů. Jedním z nejpalcivějších problémů se po celou dobu trvání této éry stal vývoj v pohraničí Československa – a to konkrétně v německých oblastech Českých zemí, které se od jeho vzniku stávaly předmětem mnohých diskusí a rozporů na obou stranách. Protože sem spadalo i Vitorazsko, je tato problematika pro téma práce stěžejní. Jednak je třeba si uvědomit, kolik Němců po první světové válce v Českých zemích žilo (mluvíme tedy o Čechách, Moravě a Slezsku – bez nově připojeného Slovenska a Podkarpatské Rusi). Podle sčítání lidu, které proběhlo v roce 1921, zde v tomto období žilo 3 061 000 Němců (oproti 3 513 000 Němců v roce 1910). Přitom celkový počet obyvatel Českých zemí byl 10 006 000, z čehož Češi tvořili 6 775 000 obyvatel. Němci zde tedy byli velmi početnou menšinou a tvořili 30,6 % celkové počtu obyvatel.³² Za druhé je taky na místě zmínit, že se Československá republika smlouvou mezi ní a dohodovými velmocemi zavázala k dodržování a ochraně práv menšin – a to na svou dobu ve velmi rozsáhlé míře. I přes rozruch, která tato smlouva způsobila, se českoslovenští představitelé rozhodli na ní přistoupit, důležitým faktorem přitom bylo to, že se jednalo o časový úsek krátce před očekávaným podpisem zmíněné saintgermainské smlouvy, jehož hladký průběh byl pro Československo klíčový.³³

31 HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel (ed.). *Republika československá: 1918-1939*. Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 92.

32 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Díl první. Nakladatelství Libri, 2017, s. 84-88.

33 HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel (ed.). *Republika československá: 1918-1939*. Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 92.

Jak ale konstatuje Jan Rychlík: „*Menšinou v cizím státě ale žádná národnostní skupina dobrovolně být nechce, ať by byla jejich menšinová práva jakákoliv.*“ Proto taky považuje za pochopitelné, že se národní rady, potažmo jejich vlády, snažily vybojovat ty části hranic, kde pobývají příslušníci jejich národa a tyto území začlenit do hranic svého národního státu.³⁴

Tyto odstředivé tendence u Němců a Rakušanů žijících na území ČSR byly velmi silné už od října 1918. Jejich cílem bylo připojení německých oblastí (pohraničí) z Českých zemích k formujícímu se tzv. „Německému Rakousku“. Potencionální vývoj pak mohl takový, že by se Německé Rakousko připojilo k Německu a vytvořilo tak velmi mocný stát, což bylo pro Spojence nepřijatelné, nebo že Češi prostě vezmou svůj převrat zpět a zůstanou součástí Rakouska. Ještě na konci října se němečtí poslanci z Čech dohodli na vytvoření provincie Německé Čechy (Deutshcböhmen) se sídlem v Liberci, rovněž byla vyhlášena spolková země Sudetenland, převážně z německých okresů severní Moravy a Slezska. Na jihu Čech vznikl Böhmerwaldgau (kraj šumavský) a na jihu Moravy Deutschsüdmähren. Tyto snahy Zdeněk Kárník ve svém díle označuje za německý převrat a uvádí, že zde v podstatě stály dvě právě na národní sebeurčení – české a to německé. Přičemž v nich byl podstatný rozdíl, neboť v případě českého se jednalo o celý národ, který se proboujel k do té doby upírané svobodě a rovnoprávnosti a uplatnění tohoto práva bylo klíčové pro životaschopnost československého státu. Zkrátka bez pohraničí nebylo možné právo na sebeurčení Čechu zrealizovat. Naopak v případě Němců se jednalo pouze o malou menšinu z největšího národního celku Evropy. Úsilí českých Němců by rovněž vedlo k přetrhání vazeb (např. hospodářské, kulturní atd.), které se v Českých zemích postupně utvářeli po tisíc let. Silné nacionální cítění se samozřejmě objevovalo v této době i u jiných národů, obecně se dá říci, že je totiž nacionalismus propojen s každou válkou. Kárník rovněž uvádí, že u Němců tyto vášně také stupňovalo to, že byli po

34 RYCHLÍK, Jan. 1918 – Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa. Vyšehrad, 2018, s. 249-250.

dlouhou dobu, již od konce 18. století, ve střední Evropě nejvyspělejším národním celkem, z čeho samozřejmě pramenilo jisté postavení a výhody.³⁵

K pochopení toho, jak byla situace v českém pohraničí závažná a vypjatá, je třeba si nastínit reálnou míru konfliktů, které se tu odehrávaly. Docházelo zde totiž i k vyhoceným střetům – a to nejen při obsazování³⁶ německých oblastí v pohraničí československým vojskem na podzim 1918, kdy bylo cílem dostat území reálně pod svou kontrolu (obsazením radnic a úřadu) a zabránit drancování, ale i v následujících měsících a letech. Politici představitelé Němců působili v emigraci a v pohraničí nacionalistické vášně ani zdaleka neustávaly. Jednou z nejtragičtějších událostí byla generální stávka a demonstrace v pohraničních městech s početnou německou menšinou v březnu 1919, kdy po agresí vůči vojákům došlo i ke střelbě a zemřelo 54 demonstrantů. V této souvislosti, ale i v jiných, Kárník konstatuje, že v prvních letech existence československé státní moci byli političtí představitelé několikrát nuceni postupovat až diktátorsky, i když se snažili zavést demokratické principy sebevíc, aby měla vize samostatného Československa i s jeho demokratickými principy vůbec budoucnost. Státní moc v tomto počátečním období tedy označuje jako národně revoluční diktaturu.³⁷

35 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Díl první. Nakladatelství Libri, 2017, s. 37–40.

36 Třeba upřesnit, že vážné konflikty se při obsazování odehrávaly spíše ojediněle jen u některých měst, často bez odporu, zejména díky tomu, že na psychiku zdejších Němců negativně působily výsledky války, ale zejména protože se s obsazením naskytly lepší podmínky pro dodávky surovin, jejichž nedostatek zde byl ještě kritičtější než ve vnitrozemí. (HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel (ed.). *Republika československá: 1918-1939*. Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 92.)

37 KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Díl první. Nakladatelství Libri, 2017, s. 42-44.

1.3 Reálná situace obyvatel ČSR po konci první světové války

V následujících kapitolách, ve kterých se bude práce již zaměřovat na samotné Vitorazsko v souvislosti s národnostní otázkou místních obyvatel, je třeba brát dobové problémy na vědomí za účelem vyvrácení potencionální mylné představy, že národnostní problém byl pro ně tím prioritním, kterému museli v této době čelit.

Jak již bylo naznačeno v minulé kapitole na případu Československa, v několika letech po konci války se v oblasti střední a východní Evropy nedá ani zdaleka mluvit o úplném nastolení míru. Na našem území byly aktuální již zmíněné konflikty s Němci žijícími v pohraničí, rovněž byly ale velice aktuální i ozbrojené spory s Polskem o Těšínsko nebo také s Maďary části Slovenska. Samotné Polsko vedlo vojenský konflikt se sovětským Ruskem. V mnoha státech se odehrával vyhrcožený pravo-levý konflikt (např. i v Rakousku či Německu) a hrozily bolševické převraty. A takto bychom mohli pokračovat. Rudolf Kučera při komentování těchto událostí uvádí, že obyvatelé „*pod tíhou válečné zkušenosti nechtěly nebo nebyli schopni mobilizovat*“ a početná část obyvatel Československa se tedy stále ocitala v „*mentálně i prakticky v jakémsi kvazi válečném stavu*“. Konec násilí a válečné atmosféry se tedy zcela nekonal, což samozřejmě mělo na obyčejný lid veliký vliv. Často se můžeme setkat i s aktivitami, které měly spíše symbolický efekt a měly potvrdit československý triumf, mezi které patří převážně odstraňování německých/rakousko-uherských symbolů (např. památníky Josefa II.), zejména v německojazyčných pohraničních městech.³⁸

Problémů v Československu bylo ale mnohem víc, i když se dá konstatovat, že zde byla výhoda jakéhosi „psychického stavu“ vítěze, které byly při překonávání těžkostí výhodou. Rovněž je třeba zmínit, že potencionální úspěch národní revoluce, která se zde odehrávala, byl zčásti závislý na sociálních změnách, který lid od nového státního útvaru očekával. Nároků bylo mnoho a stát je musel ustát. Mezi největší problémy, které lid zužovaly, patří např.

³⁸ HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel (ed.). *Republika československá: 1918-1939*. Nakladatelství Lidové noviny, 2018, s. 93-95.

španělská chřipka, která v Praze řádila od října 1918 a odhadem si vyžádala celosvětově až 25 milionů obětí a nevyhla se ani Vitorazsku. Obyvatelé rovněž trpěli nedostatkem surovin do takové míry, že byli nuceni i organizovat generální stávky, které měli zamezovat vývozu potravin ze země. Objevoval se i nárůst nezaměstnanosti, kdy v první třetině roku 1919 bylo v zemi mezi 200-300 000 nezaměstnaných obyvatel. Ceny rostly rychleji, než mzdy a rychle se rozrůstala také lichva s potravinami. Vzhledem ke zmíněným velkým očekáváním sociálních změn spolu s nedostatkem potravin, byla v tomto období ČSR zmítána početnými demonstracemi, stávkami, hladovými bouřemi a rabováním. Očekávání sociálních změn se přitom výrazně odrazilo na československé politice, která v poválečném období měla silný sociální kurz.³⁹

³⁹ KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře První republiky: Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929)*. Díl první. Nakladatelství Libri, 2017, s. 49-60.

2 Kulturní, historický a národnostní vývoj Vitorazska

2.1 Vývoj do poloviny 19. století

2.1.1 Původní osídlení a střet kolonizačních vln

O původním osídlování Vitorazska máme stále pouze kusé informace a kořeny jeho formování se tak daří zobrazit jen velmi obecně. V raném novověku se zde již každopádně nacházejí Slované, kteří zde ukončili své putování a trvale se zde usadili.⁴⁰ Je známo, že oblast jižních Čech obsadil slovanský kmen Doudlebů. Je možné, že to byli právě Doudlebové, kteří se usadili na území Vitorazska, ale můžeme se setkat i s historickými díly, které uvádějí, že se jedná o jiný slovanský kmen.⁴¹ Je třeba zmínit, že v období raného středověku, bylo území, které dnes známe jako Vitorazsko, do velké míry izolováno a osídleno jen velmi zřídka. Nacházely se zde totiž rozsáhlé a těžko prostupné lesy. Tyto lesy tvořily jakousi rakousko-českou zemskou hranici. Zemské hranice v té době ještě neměly konkrétní podobu a představovaly spíše končící „zónu vlivu“ českých knížat ze strany jedné a rakouských vévodů ze strany druhé. V následujícím období se začal les zmenšovat, docházelo k postupné kolonizaci území a spolu s tím se tak posouvaly i samotné zemské hranice a zóny vlivu.⁴²

Zejména ve 12. století začínají mít značný vliv na toto území Kuenringové. Zakladatel rodu Azzo se na konci 11. století stává schopným vojevůdcem, za což byl odměněn rozsáhlým územím u Krumlova, Světlé, Rapottensteinu a Schweiggersu. Zmíněná krajina „dotýkala se již Vitorazska a otevřela se nyní Němcům cesta do tohoto starodávného českého krajiště“.⁴³

⁴⁰ JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 4.*

⁴¹ KALBÁČ, Antonín. *Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919, s. 6.*

⁴² OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 13.*

⁴³ SEDLÁČEK, August. *Z dějin Vitorazska: jak se tvořily a měnily meze Čech a Rakous dolních. V Táboře: Rich. Hrdlička, 1920, s. 6-7.*

Během 30. let 12. století zakládají Kuenringové hrad, kostel a později i klášter ve Světlé. Klášter je poté obsazen řádem cisterciáků a po následující století se stane centrem germanizace zdejšího okolí.⁴⁴ Fakt, že se tu již několik staletí před německou kolonizací nacházelo i nepřilíš početné slovanské obyvatelstvo, dokládá to, že některé názvy dolnorakouských měst mají slovanský původ. Jako příklad slovanského původu lze uvést i právě zmíněnou Světlou, německy Zwettl (=světlina, mýtina). V těsné blízkosti zakládají o něco později také Gmünd a na místě staršího slovanského hradiště Weitru (česky Vitoraz), která byla později považována za centrum oblasti. Poddaní Kuenringů tak začali oblast původního pralesa intenzivněji osidlovat a šířit zde německý vliv.⁴⁵ S rozsáhlejší kolonizací rovněž docházelo k bližší česko-německé interakci. Vzhledem k tomu, že stále nebyly detailně vyměřené zemské hranice, mohla být tato situace do budoucna předmětem potencionálních sporů.⁴⁶

K takovému sporu došlo již koncem 12. století, kdy se Vitorazsko stalo kolonizačním zájmem rovněž i pro českou stranu. Soběslav II. z rodu Přemyslovců si na toto území činil nárok a byl ochotný pro naplnění svého záměru do Rakous poslat i vojsko, k čemu došlo v roce 1176, přičemž rakouský vévoda ustoupil a nechal toto území Čechům na milost.⁴⁷ Spor končí prvním konkrétním vymezením hranic samotným císařem. Část Vitorazska se následkem císařského rozhodnutí formálně nachází na území Českých zemí. Hranice, která měla jasně stanovit, jaká část Vitorazska připadne Českým zemím a jaká se stane součástí Dolních Rakous, se do velké míry podobala té dnešní, stanovené po první světové válce. Ovšem ve skutečnosti

44 JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 8.*

45 OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 17.*

46 SEDLÁČEK, August. *Z dějin Vitorazska: jak se tvořily a měnily meze Čech a Rakous dolních. V Táboře: Rich. Hrdlička, 1920, s. 7*

47 JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 10.*

se nadále hranice odvíjely podle toho, kam již před tímto rozhodnutím docílila česká či německá kolonizační vlna. Tedy území, na kterém již před vymezením hranic pobývali němečtí kolonisté, bylo místními považované za dolnorakouské. V budoucnu na některých místech žili příslušníci obou národností pospolu a záleželo na různých faktorech, který národnostní vliv zde během mnoha dalších staletí nakonec převáží.⁴⁸ Kuenringové ve zdejším okolí ale posilují ještě více, neboť ke svému panství, nedávno stvrzeném císařským rozhodnutím, díky svým zásluhám získávají od české strany v léno ještě Vitoraz s přilehlými lesy (mezi Lužnicí a Stropnicí), i když oficiálně je toto území nadále pod českou svrchovaností.⁴⁹

2.1.2 Vývoj od 13. století

K jisté stabilizaci území a zlepšení česko-německých vztahů dochází ve 13. století. Zejména za období vlády Přemysla Otakara II. dochází k úzké spolupráci mezi Přemyslovci a kolonizátory Vitorazska rodem Kuenringů. Na straně Přemysla Otakara II. stojí i při bitvě na Moravském poli v roce 1278 proti Habsburkům. Po výhře Habsburků jsou za věrnost českému králi Kuenringové pochopitelně v nelibosti vítěze a přicházejí o vitorazská území. Došlo tak i přetržení posledních vazeb Vitorazska s Českými zeměmi.⁵⁰ Následným mírem tedy bylo území Vitorazska definitivně odděleno od Českých zemích a připojeno k Dolním Rakousům.⁵¹ V roce 1334 pak byla ještě hranice mezi již rakouským Vitorazskem a Českými zeměmi znovu vyměřena do detailnější podoby.⁵²

⁴⁸ OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 14-15.*

⁴⁹ JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 11.*

⁵⁰ KOBLASA, Pavel. *Vitorazsko: dolnorakouská historie oblasti. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, 2013, s. 8.*

⁵¹ JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 14.*

⁵² KALBÁČ, Antonín. *Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919, s. 6.*

Od roku 1296, kdy došlo k podepsání míru, se vitorazské území nacházelo pod rakouskou nadvládou po velmi dlouhou dobu – v podstatě až do roku 1920. V průběhu následujících staletí se pod českou svrchovaností nacházelo jen ojediněle a krátkodobě. Například ve 14. století během vládnutí Jana Lucemburského po dobu necelých 10 let. Během dob husitských (15. století) zažilo Vitorazsko ze strany husitů několik vpádů, ale déle trvající nadvládu zde nezískali. Na šestnáct let pak obyvatelé Vitorazska spadali pod českou korunu za éry Jiřího z Poděbrad. Další český vpád se odehrál během dob stavovského povstání, kdy se podařilo dobýt Vitoraz, ale brzy se Češi stáhli. Každopádně v období novověku, vzhledem k tomu, že se České země staly součástí habsburského střeoevropského soustátí, se idea připojení Vitorazska k Českým zemím až do počátku 20. století upozaduje a poněmčování na tomto území pokračuje.⁵³ V průběhu staletí, kdy Vitorazsko patří k Dolním Rakousům, zde mají klíčový vliv dva rody – až do konce 16. století Habsburkové, kteří zdejší území získali po zmíněné porážce Přemysla Otakara II. a po dalších několika staletí Fürstenbergové, jimž mj. vitorazský zámek patří dodnes.⁵⁴

2.2 Vývoj od poloviny 19. stol. až do připojení Vitorazska k ČSR

2.2.1 Zachování českého živlu ve Vitorazsku

I ve druhé polovině 19. století a začátku století 20., přibližně 600 let od definitivního odtržení Vitorazska k Dolním Rakousům, a ještě déle od počátku zdejší německé kolonizace, se v jeho severní části stále nachází český živel. Jedná se o jakési „odříznuté slovanské ostrůvky v okolí Gmündu“.⁵⁵

⁵³ JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 14-15.*

⁵⁴ KALBÁČ, Antonín. *Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919, s. 26.*

⁵⁵ JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 15.*

Kromě českého jazyka se zde nachází i další dochované prvky češtví. Tento fakt výstižně dokazuje historik Michal Morawetz na výstavě o Vitorazsku (viz úvod) využitím článku *O Slovanech v Dolních Rakousích* od Aloise Vojtěcha Šembery z roku 1845. Šembera v tomto článku uvádí, že „*Čechové w osadách Nadmanhartských řídí se w oděwu dle českých sousedů swých w Budějowsku*“ a „*osadníci čeští w Nadmanhartsku libují s v tancích a písňech Čechů Budějowických a Strakonické staropowěstné dudy jsou jejich národní hudbou*“. Mluví zde přitom „*nářečím českým lidu obecného w Budějowsku, s přízkuwem a zkracováním tam obyčejným*“. Naopak „*obyvatelé Lomští*“ se údajně od českých tradic odvrátili. Šembera zde rovněž uvádí tehdejší počet Čechů, přičemž podrobné informace získal od místního faráře. Konkrétně se jich tu nacházelo 2600. Pocházeli přitom z vitorazských obcí později připojených k Československu. S „*nepatrnou přísadou Němců*“ drtivou většinou převažovali v obcích: Šwarcbachu (dnešní Tušť), Rabšachu, Německém (Dvory nad Lužnicí) a v Halámkách. Rovněž tvořili většinu v Gundšachu (Kunšach) a v Lomech.⁵⁶

Dochování českého živilu může být způsobeno souhrou mnoha faktorů. Jistě měly podstatný vliv česká města v bezprostřední blízkosti Vitorazska. Několik vesnic se nacházelo v blízkosti Suchdola nad Lužnicí, kde se pochopitelně běžně používala čeština. Oproti hraničním vitorazským obcím byl Suchdol podstatně větší a tvořil tak centrum oblasti, docházelo tedy k častým vzájemným kontaktům. Dalším podstatným důvodem je někdejší duchovní život, který byl v této době pro venkovské obyvatelstvo důležitý. Bylo přitom církevní podmínkou, že každý kněz, který chtěl působit ve vitorazských farnostech, musel ovládat češtinu a česky také následně kázal či zpovídal.⁵⁷ Dobový novinový článek přisuzuje

⁵⁶ ŠEMBERA, Alois Vojtěch. *O Slovanech v Dolních Rakousích*. In: *Časopis českého muzea* č. 19, 1845, s. 163-186.

⁵⁷ OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice*, 2003, s. 15-16.

hlavní zásluhu českým ženám, které pocházely z blízkých českých vsí, do Vitorazska se dostávaly jako nevěsty a poté zde udržovaly český ráz rodinného života.⁵⁸

2.2.2 Počet obyvatel a národnostní příslušnost

Počet obyvatel a podíl Čechů či Němců v druhé polovině 19. století a počátku 20. století mnoho odborné literatury dokládá statistikami ze sčítání lidu. Někdejší stav na základě těchto statistik v největších vitorazských obcích s početnou skupinou Čechů ilustruje následující tabulka:

	1880		1890		1900		1910	
	Č	N	Č	N	Č	N	Č	N
Švarcbach (dnešní Tušť)	619	32	-	692	512	219	310	425
Halámky	394	15	-	449	41	455	1	505
Německé (Dvory nad Lužnicí)	590	23	530	67	576	99	220	403
Trpnouze	162	56	162	74	158	88	19	201
Rapšach	1628	171	1309	509	1002	1003	339	1663
Kunšach	287	31	-	449	57	238	-	313

Tabulka 1.: Sčítání lidu. KALBÁČ, Antonín. Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919, s. 30.

⁵⁸ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag. 49, inv. č. 2975. Vitorazsko. Oslava I. výročí připojení Vitorazska k Čsl. Republice

Bohužel jsou údaje ze sčítání lidu silně zavádějící a nepřesné, k čemuž odkazují i poněkud nereálné změny národnostního poměru v rozmezí pouhého desetiletí. Michal Morawetz to vysvětluje tím, že v habsburské monarchii se počet příslušníků jednotlivých etnických skupin určoval podle jednoho vybraného jazyka, který občané používali při běžném styku (tzv. obcovací řeč), což v prostředí, kde lid mluví obecnou češtinou a zároveň dolnorakouským dialektem němčiny, může být značně problematické.⁵⁹ V dobových novinových článcích se objevují tvrzení, která statistiky zpochybňují. Německý spolek⁶⁰ údajně vydával bezprostředně před sčítáním lidu spis: „*aby byl výbojný Bund der Deutschen upozorněn, v kterých místech má zvláště zasáhnout na potření českých menšin*“.⁶¹ Další článek popisuje reálnou situaci v jedné z obcí a působení zdejšího učitele: „*Co sčítací komisař před válkou, kdy na jeho nátlak 90 % občanstva se přihlásilo za Němce, dal (učitel – pozn. aut.) velmi cítit svou nenávist těm, kteří se dali zapsati za Čechy. Od té doby, kdy 2/3 obyvatelstva prohlásilo se pro republiku československou byl tento učitel tak drzý, že i nevinné dívky ve škole trpěly za to, že jich rodiče se přihlásily za Čechy*“ a „*není divu, že při těchto poměrech lid otálí přiznati barvu, boje se německých úřadů, které bezohledně pronásledují vše was tschechisch gesinnt ist*“.⁶²

Obecně se dá říct, že v části Vitorazska, která se následně připojila k ČSR, se v období před první světovou válkou (druhá polovina 19. století a počátek 20. století) nacházely dvě oblasti lišící se národností v nich převládající. Severnější část, kde převládal český živel – obce Dvory nad Lužnicí, Halámky, Kunšach, Rapšach a Tuš' a jižnější část, kde převažovalo již

⁵⁹ MORAWETZ, Michal, *Vitorazsko: mezi romantickým zájmem a politickým tématem. 100 let od změny státních hranic. Výstava Státního oblastního archivu v Třeboni, 2020.*

⁶⁰ Spolek *Bund der Deutschen in Nieder-Oesterreich*, jehož spisek byl vydáván knihovnou vídeňské techniky pod názvem *Ziffern zur Frage des niederösterreichischen Tschechieneinschlanges*.

⁶¹ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag.36, inv. č. 1665. *O Vitorazsku (2. Pokračování.)*

⁶² SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 42. *K táborům „Za Vitorazsko“.*

poněmčené obyvatelstvo – Česká Cejle, Krabonoš, Nakolice, Nová Ves nad Lužnicí, Velenice a Vyšné.⁶³ Ovšem v České Cejli a (Dolních a Horních) Velenicích se od druhé poloviny 19. národnostní složení podstatně změnilo a smíchalo, o čemž pojednává následující kapitola.

2.2.3 Zvrat v regionálním vývoji v souvislosti s vybudováním dráhy císaře Františka Josefa, příliv českých pracovníků a následná germanizace

V druhé polovině 19. století se i na území periferního Vitorazska objevují podstatné změny společenského života související s civilizačním pokrokem oné doby. Mezi řadou demografických změn, jako je např. růst obyvatel, je důležité, že zdejší venkované přestávají pracovat výhradně v zemědělství, ale i na velkých stavbách či v průmyslových podnicích. Jedním z klíčových průmyslových podniků byla slévárna a hřebíkárna C. Stölze v Krabonoši, která zde a blízké Nové Vsi nad Lužnicí výrazně přispívá k šíření německého vlivu.⁶⁴

Průmyslová revoluce ve druhé polovině 19. století ve velké míře mění ráz Vitorazska. Zejména obce Gmünd a malých vesniček či osad v těsné blízkosti – Dolních Velenic, České Cejle a Josefska (3 části ze kterých později vznikají České Velenice). V roce 1865 bylo rozhodnuto o vybudování Dráhy císaře Františka Josefa, která byla původně ve vlastnictví šlechtických velkostatkářů a měla spojit zejména Vídeň a Prahu (i další města, např. Plzeň). Gmünd byl přitom stanoven jako budoucí důležitý železniční uzel, kde se bude nacházet potřebné železniční zázemí s rozsáhlými železničními dílnami (opravna vagónů a lokomotiv atp.). Vzhledem k potřebě rovného povrchu a zmírnění hluku pro obyvatele Gmündu bylo přesné místo vybráno asi 2 km od samotné obce za řekou Lužnicí – právě v bezprostřední blízkosti výše zmíněných 3 menších obcí či osad. Celá železnice v úseku Praha-Vídeň byla zprovozněna v roce 1871. Se vznikem železnice se i zásadně změnil národnostní vývoj těchto

⁶³ OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 15.*

⁶⁴ JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 16.*

obcí. Na výstavbě železnice a rovněž v rozsáhlých nově vzniklých železničních dílnách pracovaly stovky až tisíce dělníků. Dělníci zpočátku přicházeli zejména z českého vnitrozemí, neboť zde naopak od vnitrozemí rakouského bylo dostatek lidí, kteří hledali práci a zároveň byli znalí strojírenství. V souvislosti s velkým počtem nově přichozích železničních zaměstnanců v následujících desetiletích vzniká na území České Cejle, Josefska a Dolních Velenic chaotická zástavba, která fakticky tvoří předměstí Gmündu a je taky česky nazývána jako „nádraží Cmunt“. Na začátku 20. století zde kromě mnoha domů pro železniční zaměstnance vznikají také hotely, poštovní úřad a menší průmyslové stavby.⁶⁵

Železniční pracovníci, kteří se sem od začátku 70. let přistěhovali, těmto obcím vtiskli český ráz. Tímto počeštěním okolí si byli Němci vědomi, proto se začali, zejména někteří nacionálně smýšlející poslanci, angažovat s cílem tento trend narušit.⁶⁶ Do této doby zde žili Němci i Češi poklidně spolu. Následné kroky ale tento vztah narušily. Nejdříve bylo nařízeno v gmündských dílnách používat jako úřední jazyk výlučně němčinu a na konci 80. let bylo zakázáno přijímání dalších českých dělníků. Řada zaměstnanců české národnosti byla rovněž přeřazena na jiná a vzdálenější pracoviště.⁶⁷ Kalbáč uvádí, že byli přeloženi ti zaměstnanci, kteří vyučovali český jazyk na večerní škole, kterou si zde pracovníci zřídili. Každopádně i přes veškeré germanizační snahy zde až do doby poválečného připojení k ČSR zůstala vytrvalá skupina uvědomělých Čechů.⁶⁸

Na území Vitorazska přílivem nových obyvatel také vznikl „dvojí způsob života“. Do průmyslových obcí Česká Cejle, Josefsko a Dolní Velenice, budoucích Českých Velenic, se

65 JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 16-37.*

66 KALBÁČ, Antonín. *Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919, s. 33.*

67 JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 36-38.*

68 KALBÁČ, Antonín. *Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919, s. 35.*

stěhovali jednak národnostně uvědomělejší jedinci z vnitrozemí, ale zároveň lidé přehající z tradičního venkova. Jednalo se tedy často o modernisty, ateisty a různé volnomyšlenkáře. Naopak starousedlíci ve vitorazských obcích dále pokračovali v tradičním a převážně zemědělském způsobu života, větší vliv na ně přitom měla místní duchovní správa.⁶⁹

Germanizace probíhala i v jiných částech Vitorazska. Podle novinového článku se kvůli tomuto tlaku přestává učit v Rabšachu a Dvorech nad Lužnicí česky.⁷⁰ Další dobový článek pak uvádí, že zejména školy měly na germanizaci velký vliv a údajně bylo učitelům připlácano za „vícepráci“ (germanizaci). „*Vídeňský Schulverein*“ měl údajně značně investovat do mnoha krásných školních německých budov. Rovněž mělo být trestáno mluvit v budově školy česky. Jako další stěžejní faktor probíhající germanizace autor zmiňuje službu v Rakousích, kam odcházeli mladí čeští Vitorazané přibližně ve svých 14 letech. Po jejich návratu pak „*odebírali německé noviny, psali domů ze služeb německé dopisy, česky sice mluvili, ale rakousky t.j. německy mysli!*“⁷¹

2.2.4 Poválečný vývoj a připojení Vitorazska k ČSR

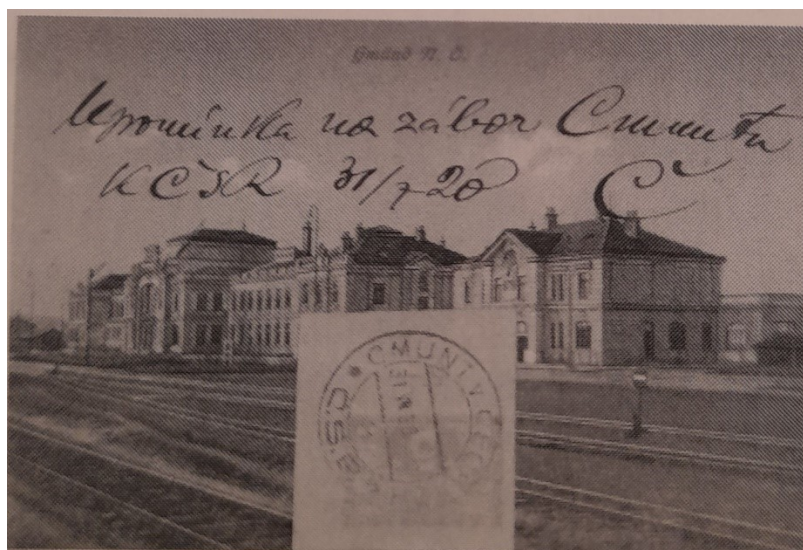
Následkem poválečného vývoje a mírových jednání (viz. kapitola Vznik ČSR a její poválečná situace) ode dne 31. července 1920 část historického Vitorazska spadá pod ČSR. Část, kterou dnes běžně označujeme pouze jako Vitorazsko. ČSR měla zájem o toto území především ze strategického hlediska – získání zdejšího důležitého železničního uzlu. Svůj nárok argumentovala především dávnou příslušností Vitorazska k Českým zemím a aktuální

⁶⁹ OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 30*

⁷⁰ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1930, pag. 64. *Něco o našem nově nabytém Vitorazsku*

⁷¹ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag. 54, *Deník československých d.: Z Vitorazska.*

přítomností českých menšin na tomto území.⁷² Konkrétně byly připojeny obce: Tuš', Halámky, Dvory nad Lužnicí (až do r. 1945 zažitý název obce Německé), Trpnouze, Nová Ves s osadou Žofiina Hut', Krabonoš, Nakolice, Vyšné, Dolní a Horní Velenice, Česká Cejle s Josefskem, Rapšach s blízkými osadami a Kunžak.⁷³ Území mělo celkem rozlohu 118 km² a v roce 1921 zde žilo 11 076 obyvatel. Podrobné detaily hranice ještě zkoumala mezinárodní delimitační komise, zejména v oblasti tzv. „Nádraží Cmunt“. V říjnu pak bylo připojeno ještě drobné území (zejména zbývající část České Cejle). Připojení k ČSR mělo pochopitelně za důsledek odliv Němců, zejména z Českých Velenic, které se nacházely na samotných hranicích, mnoho jich odchází bezprostředně po této události a další skupiny následují v dalších letech.⁷⁴

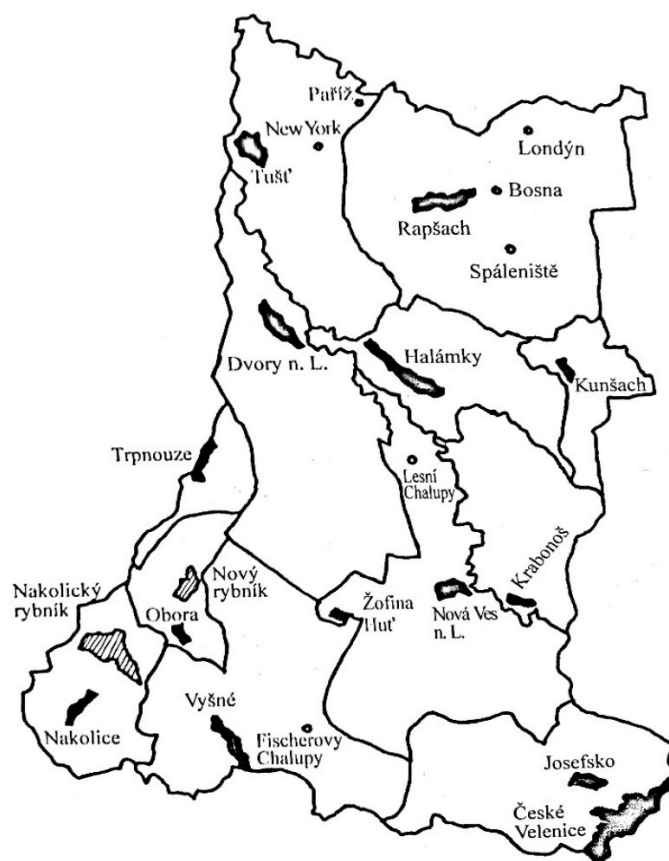

Obr.1.: Pohlednice s nádražím. JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 45

⁷² KOBLASA, Pavel. *Vitorazsko: dolnorakouská historie oblasti*. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, 2013, s. 14.

⁷³ KALBÁČ, Antonín. *Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské*, 1919, s. 28.

⁷⁴ JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice*. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 44-58.

Obr.2: Mapa připojeného území. KOBLASA, Pavel, Vitorazsko: dolnorakouská historie oblasti. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, 2013, s. 7.

Mezi vznikem ČSR a zábořem Vitorazska tedy uplynuly skoro 2 roky. Během této doby se na místní české obyvatele, zejména železniční zaměstnance v okolí Gmündu, zesílil tlak, což značně zachycují dobové články. Informují např. o „*germánské zputnosti na naší menšině*“, když došlo k propuštění veškerých zaměstnanců železničního nádraží a příslušných dílen české národnosti.⁷⁵ Dobové články mnohdy naléhaly na vládu, ať se pokusí připojení urychlit.

⁷⁵ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1919, pag.21, Dozvuky obecních voleb župy vitorazské.

„Zvláště Čechové, kteří dosud drženi jsou pod vládou Rakouské republiky s obavou pohlížejí na důsledky finanční zkázy této země a vším právem obávají se o svoje poctivé úspory.“⁷⁶ Zdejší národnostní soupeření ilustruje i článek o „vyzývavém chování poštovního úředníka ve Cmuntu“, kdy odesílateli balíku došlo úřední vyrozumění, že jeho balík nelze dodat adresátovi, neboť úřad Cmunt se v seznamu pošt. úřadů nenalézá, což se údajně dělo i s dalšími dopisy. Problémem bylo, že byl Cmunt psán česky, nikoliv německy jako Gmünd.⁷⁷ V další zprávě z *Nádraží Cmunt* v Jihočeském obzoru stojí: „Uzavřením hranic trpíme nemálo. Aprovisace baráků a nyní zásobování dělnického obyvatelstva šlo z Čech. Dolnorakouský sedlák nemá ničeho zbytečného.“ a rovněž: „Rada vojenské a lidové obrany prohlašuje v svolání v novinách uveřejněném, aby zdejší němečtí exaltados vzdali se myšlenek na rozbíjení okna Čechům, strhování štítů Besedy a českých spolků, zatýkání lidí česky hovořících, špinění firem českých obchodníků a živnostníků.“⁷⁸ V březnu 1919 se pak objevuje informace o vylepení vyhlášek všem majitelům domů s výzvou o vykázaní českých nájemníků, pod výhrůžkou využití nejostřejších prostředků, pokud tak neučiní. Ve vyhláškách se mimo jiné píše: „Nešetřete už krvavých českých psů!“⁷⁹

Článek z léta 1919 informuje o skupinách rakouských Němců, kteří se stále nechtěli smířit s výsledky mírové konference. „Řídící učitelové, policajti a obecní zřízenci běhají dům od domu, přemlouvají k podepsání a předávají protesty další německé mašinerii“. Rovněž tvrdí, že Češi v pohraničních obcích pod vlivem německých škol a nízkého národního uvědomění „věděli, že případnou k Čechám, ale podepsali, aby se jim cmuntští nesmáli.“ Zřejmě se tedy jednalo zejména o Čechy v těsné blízkosti dnešního Gmündu.⁸⁰

76 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1908-1930, pag. 2. Vitorazsko.

77 Vyzývavé chování poštovního úředníka ve Cmuntu. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1919, XIV (6), 1-3.

78 Cmunt nádraží. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1919, XIV (7), 5.

79 Hrozivé poměry v Cmuntě. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1919, XIV (12), 5.

80 Z Vitorazska. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1919, XIV (32), 3-4.

3 Probouzení českého národního ducha ve Vitorazsku v kontextu jeho připojení k Československu

3.1 Důležitost „české národní práce“ ve Vitorazsku

Z informací v předešlé části je zřejmé, jaká národnostní situace ve Vitorazsku v době po konci první světové války a v den jeho připojení k Československu převládala. Obyvatelstvo připojených obcí rozhodně nelze chápat jako „celek národnostně jednotných a uvědomělých občanů“, kteří by jednoznačně inklinovali k nově vzniklému Československu. V podstatě se zde nachází několik různorodých skupin. V určitých obcích převládají obyvatelé česky mluvící a prvky české kultury (zejména severnější část, např. Tušť, Rabšach, Halámky či Dvory nad Lužnicí), ale i zde v posledních dekádách dochází k intenzivnějším germanizačním tlakům. Jinde zas nalezneme německy mluvící obyvatelstvo (zejména okolí Nové Vsi nad Lužnicí). Některé z obcí jsou do velké míry národnostně smíšené. Zejména v obcích tvořící tzv. „Nádraží Cmunt“ se nachází skupina moderněji smýšlejících a rovněž uvědomělejších Čechů. Na venkově naopak najdeme konzervativní starousedlíky.

Zejména u řady venkovských starousedlíků žijících tradičním způsobem života by se dalo o jejich nadšení z připojení k ČSR pochybovat. Přeci jen byli příslušníky Rakouska po dlouhá staletí. Spíše u nich lze očekávat obavy z reálných důsledků změn, které připojení k ČSR přinese, (zejména v období mezi koncem války a samotným připojením, kdy bylo území tzv. „zemí nikoho“ a na hranicích docházelo ke kontrolám a zabavování potravin), než řešení národnostní otázky.⁸¹

⁸¹ OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 36-37.*

Česká práce, tedy práce na podporu českého národního uvědomění místních obyvatel, jejich sžitím s novým státem a jejich identifikaci s českým národem se tak stává strategicky důležitou pro mnoho vlastenecky orientovaných Čechů ve Vitorazsku i jeho blízkém okolí, jejichž agitace se odráží i v tisku: „...*touhu lidu Vitorazska po slunci české svobody posilme zvláště my, občané Třeboňska a jižních Čech. Že zájem o tento kraj jest probuzen, svědčí přihláška 11 měst jihočeských o kompletní sestavení 12 knihoven lidových pro obce tyto*“.⁸² Další článek označuje Vitorazska za „*nebezpečnou sopku na jihu republiky*“, která je tradicí a hospodářským životem svázána s Rakouskem a je nutné zdejšímu kraji věnovat mimořádnou péči.⁸³ „*Přiřknutím území tohoto naší republice, nastává nám všem zvýšená činnost na podporu kraje tohoto ve směru hospodářsko-politickém i národně-kulturním. ... K součinnosti na poli národní práce v území tomto voláme celý národ.*“ Konkrétně se zde mluví o potřebě vybudování českých škol, spolků, stánků, knihoven, čítáren či divadel a zlepšení hospodářství.⁸⁴ „*To, že jsme dostali velké oblasti, kde byly menšiny, do svých rukou, neznamená ještě, že české menšiny jsou zachráněny... Aby v tomto boji naše menšiny obstály, abychom uhájili to, co nám patří, je nutno energičtěji pro naše menšiny pracovat. Náš průmysl a obchod, až se vzpamatuje, musí pronikat do krajů, které dosud ovládal průmysl a obchod německý. Dříve však než průmyslem a obchodem pronikneme do našich menšin, bude nutno, abychom vzpružili národní vědomí svých příslušníků a získali je kulturně.*“⁸⁵ Nejednalo se přitom jen o dobu bezprostředně po připojení, ještě v roce 1925 se můžeme narazit na výzvu: „...*je třeba si všimnout Vitorazska intensivněji, hlavně tamních českých menšin. Český živel v menšinách při*

82 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag.45, Tábor lidu za Vitorazsko.

83 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag. 48, inv. č. 4796, Zvěsti ze smutného kraje...

84 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag.56, O Vitorazsku. (Dokončení.)

85 Menšinová práce. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1919, XIV (32), 3-4.

*svém neustálém boji životním i národnostním se také jednou vyčerpá a nedostane-li vydatné posily ze strany naší, bude umdlévati...*⁸⁶

Centrem národní práce ve Vitorazsku se v poválečném vývoji stávají především České Velenice (pojmenování od r. 1922), vzniklé spojením 3 obcí: Česká Cejle, (Dolní a Horní) Velenice a Josefsko. Zpočátku se sice jedná o nesamostatný sídelní celek bez dostatečné infrastruktury, v následujících letech se ale rychle rozrůstají a modernizují.⁸⁷ Tento budoucí vývoj města předvídal v roce 1919 i A. Kalbáč, který viděl jako naprosto stěžejní tyto obce spojit v město, které bude „*ohniskem národní práce na Vitorazsku a z něhož vycházeti bude naše ideální vlastenecké úsilí o ostatní obce české mezi Cmuntem, novými Hradami a Suchdolem.*“⁸⁸

3.2 Role vlasteneckých spolků

Češi s vlasteneckým smýšlením se zejména v dnešních Českých Velenicích, ale i v jiných oblastech Vitorazska a jižních Čech, sdružovali ve spolcích, jejichž prostřednictvím efektivněji prosazovali společné zájmy.

3.2.1 Národní jednota pošumavská (NJP)

Mezi nejaktivnější spolky patřila jednoznačně Národní jednota pošumavská. Jednalo se o celozemskou organizaci, jejímž cílem bylo posílení českých menšin v národnostně smíšených oblastech v okolí pohraniční Šumavy. Široká škála činností spolku zahrnovala např. zřizování knihoven a čítáren, osvětovou a vzdělávací činnost, podporu českých komunálních politiků, distribuci novin a časopisů, pořádání krajinových uměleckých výstav, podporu českých škol, místního hospodářství či turistiky. V prvorepublikovém období přitom čítala

⁸⁶ Vitorazsko. Jihočeský obzor: Neodvislý týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1925, XX (34), 4-6.

⁸⁷ JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 44-45.

⁸⁸ KALBÁČ, Antonín. Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919, s. 43.

okolo 1000 členů. Jednou z oblastí, kterou podporovala a kde i aktivně působila, bylo právě Vitorazsko. Sdružuje se v ní spousta regionálních vlastenců a vznikají zde i místní odbory.⁸⁹

Vliv Národní jednoty pošumavské přitom neměl dosah pouze na lokální úrovni. Dochovaná korespondence ukazuje, že NJP zasahovala i do mezinárodních poválečných jednání, když československému Úřadu pro přípravu mírové konference poskytovala materiály o poměrech ve smíšených částech jižních Čech. Práce zaměřená na mapování těchto poměrů od tajemníka p. Bašty byla dokonce zaslána československé delegaci v Paříži, americké informační misi či poslancům, kteří odjeli do Švýcarska. Rovněž třeba dodat, že působila již několik desítek let před první světovou válkou. V době těsně před válkou se můžeme např. dočíst z dopisu z roku 1907 o výzvě českému lidu prostřednictvím ústředního výboru spolku, aby přispěl na vánoční sbírku na záchranu českého školství v oblastech s českou menšinou, konkrétně „*aby zachránily útlé duše dětské od naprostého duševního zakrnění a od záhuby germanisační*“.⁹⁰ Jedním z největších úspěchů NJP na území Vitorazska v době předválečné bylo vybudování české Matiční školy, která měla za úkol českým dětem poskytnout české vzdělání (dle dobového článku k tomu došlo např. ve vitorazské obci Hranice). Na začátku 20. století také zajišťují místní odbory NJP zaslání knihoven do oblasti „*Nádraží Cmunt*“, Rapšachu, Tušti či Dvorů nad Lužnicí.⁹¹ Činnost NJP v této době byla ale samozřejmě pestřejší.

V době poválečné, konkrétně v květnu 1919 se koná výroční valná hromada NJP, kterého se účastní i legitimní vitorazští zástupci a mluvčí zdejšího českého obyvatelstva, jejíž výstupem je dopis určený ministerstvu vnitra. Připomíná své zdejší desítky let trvající snahy o záchranu

⁸⁹ NIKRMAJER, Leoš. *Národní jednota pošumavská: Celozemská organizace pro posílení kulturního a politického vlivu českého etnika v jazykově smíšených oblastech Pošumaví. Encyklopedie Českých Budějovic [online]. [cit. 2021-12-29]. Dostupné z: <http://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/narodni-jednota-posumavska>*

⁹⁰ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1908-1909, pag. 8, *Všem českým lidem dobré vůle a dobrého srdce!*

⁹¹ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 36-40, *O Vitorazsku (2. Pokračování)*.

českého živlu na tomto území a ve jménu svém i ve jménu vitorazských Čechů vyzývá vládu k tomu, aby věnovala „*nezdolnou vůli a snahu*“ zachování těchto obcí českému národu a jejich navrácení našemu státu, kterému byly kdysi odcizeny. Odkazuje přitom nejen na žádost vitorazských Čechů, ale i na právo národního sebeurčení či zájem a prospěch celé Československé republiky. Poté, co se z návrhu mírové smlouvy dozvěděli členové NJP o tom, že mají být v okolí Cmuntu delimitační komisí vyměřeny konkrétní detaily nové hranice, nabízí ministerstvu pro zahraniční záležitosti pomocnou ruku: „*Máme vážný zájem o to, jak budou vedeny hranice republiky v této končině a činíme nárok na to, aby zástupci naší Jednoty jako znalci poměrů přibráni byli jako experti ke komisionálnímu řešení*“. Oprávněnost nároků argumentuje tím, že národnostní a uvědomovací práci na tomto území vykonává již 35 let a „*jest zásluhou této úsilné práce, že český lid v dolnorakouských obcích zachoval si český ráz*“. Z dalšího dopisu je zřejmé, že zástupcem byl doporučen JUC. Josef Šírek, místotajemník v ministerstvu železnic a vitorazský rodák, tudíž i znalec místních poměrů.⁹²

V době mezi koncem války a připojením Vitorazska je zjevná snaha místních organizací Národní jednoty pošumavské u zdejších obyvatel „*aktivizovat*“ české národnostní cítění a náklonost k nově vzniklé republice. Tuto snahu reprezentuje leták Vitorazského odboru NJP s názvem: „*Čechové Vitorazští!*“. Píše se v něm o spravedlivém potrestání viníků války, napravení křivdy na lidu českém ve Vitorazsku a spravedlivém navrácení kraje uloupeného Habsburky. „*Jste Čechové, mluvíte a myslíte česky. Ve své nové České vlasti budete s radostí vítáni. Náš moudrý a spravedlivý president Masaryk poctivě bude se starati o Vaše dobro. Naše vláda učiní vše, abyste byli šťastni a spokojeni ve svojí české vlasti... Bohatá je Vaše vlast republika Československá a poskytne Vám více než schudlé a ožebračené Rakousko*.“ Vitorazským Čechům se zde rovněž slibují konkrétní věci: výměna rakouských peněz, vybudování českých škol a knihoven, zaslání dobrých a spravedlivých učitelů, kněží a úředníků

⁹² SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1919, pag. 25-30. Ministerskému presidiu a ministerstvu pro záležitosti zahraniční

či možnost všude mluvit svým rodným jazykem českým. S příslibem šťastné budoucnosti pak dopis vyzývá místní o přivítání delegace při budoucím záboru Vitorazska.⁹³

V Suchdole nad Lužnicí, měště hraničícího s vitorazskými obcemi, na která mělo znatelný národnostní vliv, působil dramatický kroužek místního odboru NJP, který přispíval zdejší kultuře divadelními představení. Jako příklad lze uvést hru o Josefu K. Tylovi. Výdělek z těchto představení šel na činnost NJP.⁹⁴

Národní jednota pošumavská taky stála v čele mnoha manifestací, ve své době označovaných jako tzv. „*tábory lidu*“, které měly za cíl podporu Vitorazska a probuzení zájmu o tento region u obyvatel blízkých větších měst. Např. v březnu roku 1920 uspořádala tábor lidu v Českých Budějovicích, které se účastnily tisíce lidí včetně zástupců z Vitorazska. Výsledkem táborů byly rezoluce zasílané prezidentovi a příslušným ministrům. Při této konkrétní akci byla rovněž uspořádána sbírka pro vitorazské studenty studující v Českých Budějovicích.⁹⁵ Pořadatelství táborů lidu se ujala NJP např. i v Třeboni, pod jejíž okresní správu většina vitorazských obcí po připojení spadala. Při manifestaci v Třeboni své pořadatelství přitom argumentovala tím, „*že prohlášením naší samostatnosti nepovažovala svoji činnost za skončenou, naopak tím činnosti její se otevřelo volné pole působnosti a činnost její teprve řádně umožněna.*“ Představitelé NJP zde přitom zdůrazňovali potřebu, aby se za Vitorazsko postavilo celé Třeboňsko, protestovalo za něj a hospodářky jej podporovalo. V době protestu přitom nebyly zřejmé konkrétní detaily hranice u cmunského nádraží, hlavním předmětem agitace se zde tedy stalo vyvolání zájmu o to, aby k ČSR byly připojené celé zdejší obce obklopující nádraží, kde žili uvědomělí čeští dělníci (Česká Cejle a Dolní i Horní Velenice). Následná rezoluce také požadovala péči o češtví vitorazského kraje či obsazení úřadů „*národně spolehlivými*“ lidmi. Zástupce NJP mimo jiné zmiňoval, že v boji o Vitorazsko

93 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1919, pag. 14, *Čechové Vitorazští!*

94 Ze Suchdola. *Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje*. Třeboň, 1919, XIV (17), 3-4.

95 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 31, inv. č. 191, *Ve prospěch Vitorazska*.

není možné dále Němcům ustupovat, dosavadní ústupky přitom odůvodňoval úpadkem češství a vlasteneckého cítění. „*Nelze vše uložit vládě, která nemůže vše splnit a zbývá tak tedy mnoho práce N. J. P., k níž zval všechny poctivé české lidi*“.⁹⁶ Tábory lidu byly v okolí Vitorazska v poválečné éře poměrně běžné a spolu s tiskem se jednalo o jeden z nejefektivnějších způsobů, jak o Vitorazsku a zdejší národnostní agitaci informovat a zapojit širší společnost. Kromě třeboňského odboru NJP je svolávala např. i místní organizace NJP v Suchdole nad Lužnicí. Kromě řešení aktuálních otázek Vitorazska byla často součástí projevů na táborech také osvěta ohledně zdejšího historicko-národnostního vývoje.⁹⁷

Na konci roku 1920 z dopisu Národní radě vyplývá, že NJP uspořádala sbírku menšinové daně, na Třeboňsku se jí podařilo vybrat něco málo přes 15 000 korun, dopis přitom žádá o povolení využít tento výnos pro podporu kulturní a sociální činnosti ve Vitorazsku, navrhuje přitom peníze dát k dispozici NJP, která by je účelně využila.⁹⁸

Rok po připojení Vitorazska k Československu lokální odbory NJP pořádají v Trpnouzi, Halámkách a dnešních Dvorech nad Lužnicí oslavy 1. výročí této události s kulturním obsahem.⁹⁹

Při konání Dnu Národní jednoty pošumavské v Třeboni roku 1924 jsou kromě předních delegátů z odborů v třeboňského a suchdolského také přítomni představitelé odborů tušského a trpnouzského. Přítomni byli také zástupci dalších lokálních spolků a politicko-správních orgánů. Při jednání bylo zdůrazněna národnostní práce v bývalých německých obcích, tedy

⁹⁶ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 42, Tábor lidu za Vitorazsko.

⁹⁷ Z Za Vitorazsko. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1919, XIV (42), 3-5.

⁹⁸ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 45, inv. č. 4269, Národní radě československé.

⁹⁹ Oslava prvního výročí přivtělení Vitorazska k Čsl. republice. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1921, XVI (29), 1-2.

zejména okolí Nové Vsi nad Lužnicí. Rovněž hospodářské zabezpečení a podpora obyvatel Vitorazska.¹⁰⁰

Představitelé NJP si byli vědomi potřeby kraj podporovat hospodářsky a jevíli snahy podpořit místní obchod. I tato stránka měla přímý vliv na úspěch probouzení národního uvědomění. Činila např. anketu ohledně dalšího hospodářského postupu v tomto kraji. V reakci na ní se v dopise roku 1925 obrací na českobudějovický odbor NJP jistý Alois Kříž. Zmiňuje zde předválečnou obživu místních obyvatel, spočívající mnohdy v pletení ošatek či opálek (pro hospodářskou, domácí i pekařskou potřebu). Tato i jiné odvětví měli dříve odbyt v Rakousku a po válce se nezřídil organizovaný odbyt do českého vnitrozemí, výrobcům se tak nevyplatilo zboží vyvážet. Zorganizování odbytu by tak mohlo odvětví výrazně pomoci. NJP zde byla požádána o to, aby se za věc postavila jakožto nestranná korporace, která má zájem na dobru pro zdejší lid a kraj. Také byla nepřímou požádána o finanční podporu, přičemž další vlastenecký spolek, o kterém pojednává jedna z dalších kapitol, Obec Baráčníků, již přislíbila 30 000 Kč.¹⁰¹

3.2.2 Čtenářsko-zábavní Beseda

Jedním z prvotních vlasteneckých spolků, jehož aktivita byla pro českou národní práci a obecně český kulturní život po první světové válce ve Vitorazsku klíčová, je Čtenářsko-zábavní Beseda na území dnešních Českých Velenic. Místní činnost spolku sahá až do 70. let 19. století v souvislosti s přílivem českých obyvatel z vnitrozemí, kteří zde postrádali kulturní či vzdělávací zázemí v českém jazyce. Předmětem četby zde byly např. legendy o původním slovanském osídlení tohoto území. I díky tomu byli po první světové válce zdejší dělníci aktivní vlastenci, kteří radostně vítali připojení k ČSR a také aktivně vyvíjeli agitační aktivity.

100 Den Národní Jednoty Pošumavské v Třeboni. Jihočeský obzor: Neodvislý týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1924, XIX (40), I.

101 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1925, pag. 58, Sekretariátu NJP v Čes. Budějovicích

Koncem devatenáctého století se činnosti spolku, vedoucí k podpoře národního cítění, staly pro místní českou komunitu klíčovou částí společenského života. Patřily mezi ně např. oblíbené taneční zábavy, divadla, večerní kurzy češtiny či vlastenecké výlety. Odebíral taky řadu časopisů a zřídil knihovnu. Cíl, zříditi spolku vlastní budovu, se do první světové války nepodařilo naplnit.¹⁰²

V budově Čtenářsko-zábavní Besedy v poválečné éře konaly nejdůležitější kulturní a společenské akce, včetně oslav výročí připojení Vitorazska k ČSR. Např. v roce 1925, kdy se hlavním programem stala hra Aloise Jiráska v podání zdejších ochotníků. V rámci oslav pětiletého výročí od připojení rovněž pěvecký odbor Besedy zahrál u hrobu Antonína Hanuše nebo také na táboru lidu konaném v rámci oslavy. Součástí oslavy byly rovněž proslovy představitelů zdejších vlasteneckých spolků či lidová veselice.¹⁰³ Slavilo se zde i výročí desetileté v roce 1930, přičemž účinkoval pěvecký sbor Besedy či orchestr.¹⁰⁴ Beseda představovala zázemí i pro jiné vlastenecké spolky, které se v blízkém okolí rozhodli uspořádat kulturní či společenskou akci. Jedním z mnoha příkladů může být zahájení sokolského sletu v roce 1921.¹⁰⁵ V prozatímních prostorách Besedy se ale již od dob těsně po první světové válce konají také pravidelné kulturní a národnostní akce menších rozměrů, zejména divadelní představení. Například v roce 1919 se můžeme v tisku dočíst o zahájení divadelní sezony hojně navštíveným divadelním představením zdejších ochotníků. „*Postrádali jsme však naše milé hosty jihočeské. Kojíme se však tou radostnou myšlenkou, že nám bude snad přece již brzo*

102 OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 38-41.*

103 *Vitorazsko: Oslavy pětiletého výročí připojení Vitorazska! Jihočeský obzor: Neodvislý týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1925, XX (30), 2-3.*

104 JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 56-61.*

105 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag. 47. *Vitorazsko.*

*dopřáno uvítat naše – nyní ještě zahraniční bratry v naší nám tak milé a těžko uhájené Besedě.*¹⁰⁶

Přibližně rok po připojení se stává jedním z hlavních vlastenecko-kulturních snah vybudování českého domu v Dolních Velenicích. Šlo o snahu Výboru Čtenářsko-zábavní Besedy spolku konečně zřídit budovu, kterou by měl v přímém vlastnictví. Obrací se tak prostřednictvím sdělovacích prostředků na širokou veřejnost. „*Co znamená vlastní společenský stánek pro organisaci a vývoj našich menšin a v důsledku toho i pro stát, netřeba dokládati.*“¹⁰⁷ Finanční prostředky přitom získávala různými způsoby. Např. v červnu 1921 zve na výlet, přitom výnos ze vstupného má být určen na stavbu národního domu.¹⁰⁸

O důležitosti Čtenářsko-zábavní Besedy v první polovině dvacátých let rovněž hovoří novinový článek z roku 1925. Kromě vlastní budovy již měla i velmi rozsáhlou a navštěvovanou knihovnu (čítající 1 300 svazků). Ze spolku Besedy, jakožto nejstaršího zdejšího spolku, potažmo z jejich členů, v době těsně před válkou ale i po válce vznikaly další spolky „*jako větve ze společného kmene*“ (jako příklad lze uvádí spolky, o kterých pojednávají další kapitoly práce, např. Komenský či místní odbor Sokola).¹⁰⁹

3.2.3 Baráčníci

Dalším velmi významným spolkem byla Obec Baráčníků. Místní organizace spolku vznikla v roce 1920 v obci Česká Cejle, tedy v jedné z částí budoucích Českých Velenic, v čele s Antonínem Hanušem. Ve spolupráci s pražskými Baráčníky pořádaly řadu akcí na podporu

¹⁰⁶ Z *Cmuntu-Dolní Velenice (Divadlo)*. *Jihočeský obzor: Neodvislý týdeník třeboňského kraje*. Třeboň, 1919, XIV (16), 4-5.

¹⁰⁷ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag. 51, inv. č. 2259, *Vitorazsko. Pomozte zajistiti Vitorazsko!*

¹⁰⁸ *Vitorazsko*. *Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje*. Třeboň, 1921, XVI (22), 1.

¹⁰⁹ *Oslavy pětiletého výročí připojení Vitorazska*. *Jihočeský obzor: Neodvislý týdeník třeboňského kraje*. Třeboň, 1925, XX (31), 1-3.

vitorazských obyvatel. Hned o rok později sem například pořádají zájezd pražských kolegů, jejichž hlavní představitel na místním táboru lidu prohlásí: „*Musíme se postarati o to, aby naše hraničáři nebyli více vydáváni na pospas zvůli německé. Budou-li zajištěny naše menšiny, tím bude zajištěna i naše svoboda v budoucnosti.*“ Následkem tohoto zájezdu byl i transport, který na Vánoce roku 1921 přivezl vitorazským dětem věci, které postrádaly, ve formě vánočních dárků. Veleobce československých Baráčníků na tento počín vybrala mezi členy 50 000 korun.¹¹⁰

Zájezdy Baráčníků pokračovaly i v letech následujících. Ve Věstníku organisovaného Baráčnictva republiky Československé se v roce 1922 můžeme dočíst o plánovaném červnovém zájezdu na Vitorazsko, jehož cílem bylo „*dokázati, že nezapomnělo slibů, které vyřklo po převratu*“, „*bylo to čsl. Baráčnictvo, které první jejich prosebné ruce sehnulo a vzalo za úkol starati se o tento kraj*“. Při vzpomínání na první zájezd přitom uvádí, že na ně místní obyvatelstvo „*koukalo jako na osvoboditele*“, na nádraží v Cmuntu přitom přijížděli ve vlaku „*okrášleném v národních barvách a celém ověčeném, za hudby českých železničářů*“.¹¹¹

Baráčníci také zajistili u svých pražských spolkových kolegů vitorazským dětem šesti denní pobyt v Praze. Celkem zde bylo pohoštěno 310 dětí. O děti přitom bylo štědrě postaráno, důležitou součástí bylo samozřejmě prohlédnutí národních památek, o kterých se učili ve škole, rovněž jim ale hostitelé pořádali různé dětské večírky, při odjezdu je obdarovali dárky. Článek informující o této události je ukončen slovy: „*I jiný, dalekosáhlý význam má tento zájezd. Jim*

¹¹⁰ JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 52-53*

¹¹¹ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc.1922, pag. 52, inv č. 7792. *Za stárá práva. Věstník organisovaného Baráčnictva republiky československé.*

*obráceno mnoho očí zdejších od Vídně ku Praze a doufám, bude-li náš zdejší lid i nadále takovými a podobnými činy podporován, že konečně také jednou se zcela od Vídně odvrátí.*¹¹²

Lokální činnost Obce Baráčníků v Českých Velenicích demonstruje článek informující o činnosti této „*první vitorazské vlastenecko-dobročinné obce*“ za rok 1923. V tomto roce čítala 278 platících členů. Z řady akcí za rok vykonaných lze vybrat např. konání veselice ve Dvorech nad Lužnicí, v Č. Velenicích, založení odboru Ochrany matek a kojenců rovněž v Českých Velenicích, založení Obce Baráčníků v Tušti, zájezd dětí z Českých Velenic do Českého Krumlova, 1. župní výlet do Dvorů nad Lužnicí nebo představení loutkového divadla v prosinci. Příjem spolku sloužící na dobročinné a národnostní účely přitom v tomto roce činil necelých 24 000 Kč. „*Číslice tyto nejzřetelněji mluví, že obec baráčníků v Čes. Velenicích pochopila plně svou povinnost k našim malých chudým v menšinách, a i svou povinnost k národu vůbec.*“¹¹³

3.2.4 Komenský

Spolek Komenský byl založen v oblasti tzv. Nádraží Cmunt těsně před první světovou válkou a jeho činnost byla úzce spjatá s Čtenářsko-zábavní Besedou, přičemž hlavním předmětem působení Komenského byla oblast českého vzdělávání.¹¹⁴ Jednalo se o místní odbor školského spolku Komenský ve Vídni, který aktivně podporoval a zřizoval české školy v pohraničních oblastech a rovněž zde pracoval na zachování češtiny. Zasilal také mnoho českých klasických knih a podstatně přispíval k zřizování knihoven. Článek v Jihočeském obzoru vídeňskému spolku dává zásluhu na zachování české řeči ve Vitorazsku a to zejména

¹¹² *Oslava prvního výročí přivtělení Vitorazska k Čsl. republice. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1921, XVI (29), 1-2.*

¹¹³ *Vitorazsko.: Činnost Sdružené obce Baráčníků v Č. Velenicích za rok 1923. Jihočeský obzor: Neodvislý týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1924, XIX (6), 1.*

¹¹⁴ *OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 39.*

díky českým kalendářům, které sem Komenský zasílal. Kalendář se nacházel v každé rodině, děti se z něj učí český číst, stává se pro ně tedy jakýmsi slabikářem a starší jedinci si díky němu mateřštinu udržovali.¹¹⁵ Odbory Komenského byly zřizovány i v jiných obcích Vitorazska, např. v Rabšachu roku 1909 – zdejší zřízení odboru ale bylo údajně znemožněno Němci, kteří se sem sjeli z celého okolí a o týden později došlo dle článku také k fyzickému napadení dvou zástupců spolku Komenského z Vídně, přičemž útočníci byli označeni jako „*místní odrodilci*“. O rok později každopádně dochází k založení odboru ve zdejší osadě zvané Londýn¹¹⁶

Hojné aktivity místního odboru Komenského v poválečném období lze zaznamenat v mnoha dobových člancích. Většinou se jedná o aktivní účast na řadě kulturních akcích s národnostním obsahem. Příkladem může být například oslava Husovy památky v místnostech velenické Čtenářsko-zábavné Besedy v roce 1919 s početnou účastí zdejších Čechů. Předseda Komenského (p. Diesl) zde přednesl proslov a také vedl vystoupení pěveckého sboru. Moderoval také následný průběh akce. O osvětový a národně uvědomovací obsah akce se mimo jiné přičinil nadporučík československé armády, který zde měl hodinu a půl trvající přednášku týkající se Husa, ale i jiných předních českých velikánů jeho doby, přednáška měla přesah i do tehdejších dob (zásluhy čsl. legií či T. G. Masaryka). Později byl dalším řečníkem zdejší lid vyzván „*přísahati, že zůstanou věrni svému poslání*“, načež účastníci zareagovali: „*přísaháme, zaburácel veškeren lid, zvedaje ruce ku slibu a zapěl naši národní Kde domov můj... byl to uchvacující moment pro nás každého. V oku každého perlila se slza radosti a pohnutí*“. ¹¹⁷ Za spolupůsobení Komenského byly zdejší Omladinou také pořádány české jazykové kursy určené pro zdejší dorost, jehož součástí byly přednášky literární, ale i dějepisné. Vedl je vlastenecký kněží prof. B. Dvůřka. „*Kolik těch mladých lidí poznalo teprve nyní, jak*

¹¹⁵ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 36-40, O Vitorazsku (2. Pokračování).

¹¹⁶ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag. 56, O Vitorazsku. (Dokončení.)

¹¹⁷ Dopisy.: V Dolní Velenici. Oslava Husova. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1919, XIV (29), 5.

velké bezpráví v letech školních na nich pácháno bylo, jsouce úplně zvrácenou výchovou v německé škole vychováváni.“¹¹⁸

3.2.5 Sokol

Na probouzení českého národního ducha ve Vitorazsku po válce měly podstatný vliv početné akce tělovýchovného a vlasteneckého spolku Sokol. O jedné z největších sokolských akcí informuje Jihočeský obzor. Jihočeské Sokolstvo se v létě 1921 rozhodlo uspořádat slet v připojených Dolních Velenicích. *„Tímto podnikem chce Sokolstvo posílit češství obyvatel nejmladší ratolesti republiky československé Vitorazska. Sokolstvo naváže s občanstvem vitorazským osobní styky, aby dokázalo, že chápe důležitosti Vitorazska.“*¹¹⁹ Akce Sokola svým vlasteneckým a kulturním obsahem zdatně přispívaly k národnostně uvědomovací práci ve Vitorazsku a v souvislosti s jejich velikostí je lze označit za jedny z největších manifestací češství na tomto území. V průběhu zmíněného sletu bylo proneseno několik proslovů a účastníky *„překvapil cenný, opravdu umělecký její program, po prosloveh následovavší“*. V druhý den sletu sem vlaky svezly mnoho Sokolů z širšího okolí. Konal se také slavnostní průvod *„jakého Cmunt ovšem nikdy ještě neviděl a viděti nemohl. Na 2000 Sokolů, Sokolic, dorostu a žactva v krojích s mnoha prapory a dvěma hudbami dalo se po 2. hod. odp. na pochod městem, jehož ulice, hustě obecnstvem obsazené, jásaly milým hostům vstříc“*. Poté následovala opět řada proslovů, ve kterých se mj. vzdávala čest českému prezidentovi T. G. Masarykovi, rovněž se hrála národní hymna. Později se konalo velké cvičení, jehož se účastnilo přes 1 400 cvičenců. *„Práce v duchu sokolském – toť nejlepší prostředek k zdravé výchově národa a všech jeho vrstev.“*¹²⁰ Místní Sokolové se ale účastnili mnohých menších akcí, pozváni byli například na oslavy 1. výročí od připojení v dnešních Dvorech nad Lužnicí, kde rovněž uskutečnili slavnostní průvod a cvičení (oslav se rovněž

118 Z kraje.: Ze Cmuntu. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1920, XV (3), 4-5.

119 Sokolstvo Vitorazsku! Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1921, XVI (22), 1.

120 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag. 47, Vitorazsko.

účastnily další místní spolky a kulturní organizace, uvést lze proslovy NJP, vystoupení zdejší kapely či představení Intimního divadla z Mladé Vožice – i na představení divadelního sboru finančně přispěla NJP).¹²¹

Sokol na území Vitorazska pořádal ale i mnoho pravidelných akcí v menším měřítku. Příkladem může být květen 1921, kdy si třeboňští a suchdolští Sokolové „zaletěli“ do Rabšachu počtem přibližně 150 osob. I tentokrát proběhl např. pochod s hudbou dorostenecké kapely a veřejné cvičení. *„Není pochybnosti, že návštěva třeboňského Sokola učinila na občany v Rabšachu mohutný dojem; při nejmenším musejí uznati, že se o ně staráme a si přejeme, aby se v naší republice cítili šťastnými.“*¹²² Následující měsíce a roky se v Jihočeském obzoru objevují další početné zprávy o zájezdech jmenovaných jednot Sokola do vitorazských obcí směřujících k podpoře zdejšího češství.

3.2.6 Další spolky a kulturní organizace

Z širšího hlediska lze uvést, že na území Vitorazska po první světové válce působily další desítky spolků a organizací, které přispávaly ke zdejšímu českému kulturnímu životu a oživení českého živlu. Jen na území dnešních Českých Velenic jich v roce 1919 působila celá řada. Např. na oslavách Husa, o kterých je zmínka výše, se účastní nejen zástupci Komenského či Čtenářsko-zábavní Besedy, ale jsou zde zmíněni také zástupci zdejšího uskupení spolku Českých paní a dívek nebo také České záložny, Svazu československých železničních zřízenců či Jednoty zřízenců československých drah. Jedná se přitom teprve o období těsně po válce a mnoho spolků vzniká teprve ve dvacátých letech.¹²³

¹²¹ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag.49, inv. č. 2975. Vitorazsko. Oslava I. výročí připojení Vitorazska k Čsl. Republice

¹²² Vitorazsko. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1921, XVI (20), 1.

¹²³ Dopisy.: V Dolní Velenici. Oslava Husova. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1919, XIV (29), 5.

Pevnou součástí českého kulturního života Vitorazsku byly také pěvecké spolky. Např. na území dnešních Českých Velenic působily už od konce 19. století a byla zde založena i kapela. Jejich součinnost lze zaznamenat na velkém množství různorodých společenských a kulturních akcích.¹²⁴ Jedním z těchto spolků byl po první světové válce ochotnický pěvecký sbor Čechie a velké oblibě se těšila také dechová hudba železničních zaměstnanců.¹²⁵

Po válce byly v podpoře Vitorazska a zdejších Čechů aktivní také jihočeské studentské spolky. Už v roce 1919 svolalo Jihočeské sdružení krajinských spolků studentských v Praze hojně navštívenou schůzi, jejíž cílem bylo informovat veřejnost o problematice Vitorazska. Manifestace se přitom účastnili někdejší elity společnosti (např. rektor university či zástupce ministra zásobování), ale také mnoho jihočeských činitelů (včetně starosty Suchdola n. Lužnicí a tajemníka třeboňského okresu).¹²⁶

3.3 Školství jakožto nositel českého národního uvědomění

Z národnostního vývoje od poloviny 19. století, nastíněném v předešlé části práce, je zřejmé, že školství a zejména jednotliví učitelé byli klíčovým pilířem pro úspěch národnostního uvědomění ve vitorazských obcích – ať už německého či českého. Velice důležití byli i pro probouzení českého národního ducha po první světové válce.

Naléhavost vybudování a fungování českých škol bylo zřejmé i nejvlivnějším vlastencům. „*Naší první prací hned po obsazení tohoto území bude zavést české vyučování pro děti českých rodičů všech obcí uváděných.*“ Obce se přitom dělily na ty, kde stačilo českým dětem pouze dosadit českého učitele zajišťující českou výuku namísto německé a pak zde byly obce, kde bylo třeba vybudovat vedle německých nové školy české a při výuce si zde

¹²⁴ OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 39.*

¹²⁵ OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 43.*

¹²⁶ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 42, *Tábor lidu za Vitorazsko.*

vypomáhat němčinou. Ve Vitorazsku vzhledem k pokročilé germanizaci v minulosti byla rovněž třeba „*intenzivní, hluboká a opravdová*“ lidová výuka. Obce bylo rovněž třeba vybavit knihovnami, aby se ústní vyučování doplnilo historickou a vlasteneckou četbou. Pro úspěšné budování českého národního citění byla přitom bytostně důležitá osoba učitele, který byl v obci rovněž prostředníkem mezi lidem a úřady (byl např. i obecním písařem, vykonával roli sčítacího komisaře a byl také součástí voleb).¹²⁷

Existence českých škol menšinových ve všech vitorazských obcích, případně osadách, byla stvrzena zákonem z dubna 1919. Rozlišovaly se podle počtu tříd, v menších osadách byla česká škola jen jednotřídní (např. Kunšachy. Krabonoš), poté byly školy dvojtřídní a trojtřídní (např. Halámky, Dvory nad Lužnicí) a v největších obcích školy pětitřídní a šestitřídní (např. Rapšach, Dolní Velenice).¹²⁸

Učitelé měli velikou zásluhu na kulturní obrodu nově vzniklých Českých Velenic. „*Při zpětném pohledu musíme dnes cítit obdiv k ryzímu češství, obrovské kulturní síle a mimořádným schopnostem především učitelského sboru dvacátých a třicátých let. Tehdy se tady setkaly vskutku mimořádné osobnosti. Jan Žáček, Josef Bartuška, Karel Valter, Páter Bedřich Dvůrka, Jan Tichý. Ti všichni dokázali zdánlivě nemožné; vtiskli městu a jeho obyvatelům svoji představu o kultuře.*“ Část výše zmíněných (a několik dalších učitelů) se do Českých Velenic přistěhovala zpočátku 20. let a rozhodla se přispět ke kulturnímu rozvoji města. Nejaktivnější Josef Bartuška se ujal ochotnického divadelního sboru, psal lidové písně pro pěvecké sbory a organizoval výlety po okolí. Zdejší divadlo obohatil o nové moderní prvky. Jeho hry se staly mezi místními oblíbenými. Učitelé se rovněž často tvořili obsah

127 KALBÁČ, Antonín. Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919, s. 38-42.

128 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1908-1930, pag. 3, Denní zprávy.

kulturních akcí, např. při oslavě výročí připojení Vitorazska k ČSR zahrál Karel Valter houslové sólo ze Smetanovy opery.¹²⁹

Podstatný vliv na probuzení češství u vitorazských dětí neměla pouze samotná výuka. V novinách lze zaznamenat spoustu školních výletů, které vzhledem k jejich obsahu lze označit za „výlety národně buditelské“. Děti byly brány na výlety po místech Československa s důležitým národním významem a často byl program různými způsoby kulturně obohacen. Příkladem může být např. výlet 100 dětí z Rapšachu a Spáleníště, které v roce 1921 navštívily Tábor, přičemž jim dělal průvodce zástupce místní Národní Jednoty Pošumavské a ukazoval jim místní památky, součástí byl rovněž výklad o husitské minulosti. Navštívily rovněž husitské muzeum.¹³⁰ Jihočeský obzor také uvádí školní zájezdy do Třeboně, např. dětí z Trpnouze, Halámek, Rabšachu či Spáleníště. I zde byly součástí komentované prohlídky zdejších hospodářských a historických památek. Zvláště zajímavou zmínkou, poukazující na snahu nejen učitelů o probuzení českého národního ducha u přítomných dětí, je: „*Rozložily se dívky za Jindř.-hradeckou branou, kde zpívaly a přednášely básně a před 3. hod nastoupily odchod za zpěvu sokolských a národních písní k vlaku. – To byly dívky z bývalých německých škol, kde učitelé zvláště honorovaní zuřivě prováděli germanisaci... Jakou práci museli vykonati učitelé vitorazští, dovede oceniti jen ten, který na podobné školy působil.*“¹³¹ Konaly se také výlety škol z měst sousedících s Vitorazskem do zdejších vsí, s cílem u studujících probudit zájem o Vitorazsko, příkladem je např. zájezd studentů třeboňského gymnázia do Dolních Velenic. Po získaném území je provedli členové místních vlasteneckých spolků (zejména místní odbor spolku Komenský) a rovněž jim připravili pohoštění. Další odměnou

129 JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s.61-72.*

130 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag.46. *Vitorazsko. Z Rabšachu.*

131 *Vitorazsko.: Další zájezdy dětí do Třeboně. Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1921, XVI (27), 3.*

„budiž jim vědomí, že v srdce mladých republikánů vstúpili krásný vzor občanských ctností, národní hrdosti, bratrské svornosti a vlastenecké obětavosti jednotlivce ve prospěch celku!“¹³²

Poměr českých a německých škol se v průběhu 20. let naprosto změnil. V roce 1930, tedy 10 let po připojení, V. Kalbáč v novinovém článku uvádí, že právě v rozvoji místního školství lze ilustrovat zdejší národní obrat, kdy se podařilo přeměnit německé školy na české, kam se hned v době bezprostředně po válce „nahrnulo na 1500 českých dětí“. Koncem dvacátých let z někdejšího mohutného německého školství zde už zbyly jen „trosky, pět jednotřídek“.¹³³

Jako vrchol této přeměny zdejšího německého školství na české by se dalo označit otevření Masarykovy státní měšťanské školy v Rapšachu roku 1925. I tato událost se stala příležitostí pro oslavu zdejších nových národnostních poměrů. 28. října 1925, tedy na výročí vzniku ČSR, se sem sjelo občanstvo z celého kraje, „aby shlédlo vpravdě imposantní, moderně zařízenou novostavbu Masarykovy školy“. Tuto národní a kulturní manifestaci doprovázela divadelní hra místních žáků, kapela Volfova, nadšení vzbudil příchod pěvecko-hudebního spolku Pěslav z Třeboně a součástí byly i mohutné průvody. Přítomni byli také čelní představitelé z ministerstva školství a národní osvěty i jiných ministerstev, nebo také z treboňské okresní správy a vlasteneckých spolků, přispívající proslovy. Nově vzniklá škola byla označována jako oblastní „bašta češství“.¹³⁴

3.4 Vliv duchovního života

Při diskusi o formování národního uvědomění ve Vitorazsku je třeba zmínit rovněž otázku církevní, neboť náboženství a duchovní život obecně byli pro zdejší obyvatele, zejména

¹³² SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag. 51, inv. č. 2259, Vitorazsko. Neobyčejně milé překvapení.

¹³³ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1930, pag. 64. Něco o našem nově nabytém Vitorazsku

¹³⁴ Vitorazsko.: Otevření Masarykovy státní měšťanské školy v Rapšachu na Vitorazsku. Jihočeský obzor: Neodvislý týdeník treboňského kraje. Třeboň, 1925, XX (45), 4-5.

starousedlíky a venkovany, stěžejními i v poválečných letech 20. století. Především bylo akutní vyřešit církevní správu, neboť celý kraj náležel pod správu rakouského biskupa, bylo třeba jej přiřadit k diecési české a změnit strukturu zdejších farností.¹³⁵

Zejména ve vznikajícím centru Vitorazska Českých Velenicích byla situace vzhledem k modernějšímu způsobu života zdejších obyvatel mnohem složitější. I zde se ale díky houževnatosti českých kněžím daří v pozdějších prvorepublikových letech dosáhnout znamenitých úspěchů – např. vybudování kostela Anežky České. V korespondenci si dokonce kněz pochvaluje vyšší míru účasti obyvatel v místní kapli.¹³⁶

V období předválečném, ale i mezi koncem války a připojením Vitorazska se v tisku objevují tvrzení, že vzhledem ke germanizačním tlakům (např. na úřadech, škole atd.) zdejší Češi „*jedině v kostele mají příležitost projevit své národnostní cítění*“.¹³⁷

Již v roce 1921 bylo známo, že se podařilo docílit přerazení vitorazského území z jurisdikce rakouské do jurisdikce české, konkrétně biskupa v Českých Budějovicích. V novinách tento akt byl líčen jako opatření chránící místní před „*politickým štváním německo-rakouských kněží*“.¹³⁸

3.5 Oblastní politická správa a politické strany

Při mapování aktérů, jenž aktivně přispívali k podpoře zdejšího českého uvědomění, nelze vynechat ani lokální uskupení politických stran a politickou správu (ať už obecní či okresní). Posílení českého vlivu v místě jejich působení, či v těsné blízkosti, pro ně bylo pochopitelně v přímém zájmu. Vzhledem k aktuálním národnostním vášním v době poválečné

¹³⁵ KALBÁČ, Antonín. *Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919*, s. 39-40.

¹³⁶ OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. *Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003*, s. 30-32.

¹³⁷ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 42, *Tábor lidu za Vitorazsko*

¹³⁸ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag. 50, inv. č. 2105, *Farář, jenž provozuje rakouskou iredentu*.

přitahovala národnostní otázka zájem širší veřejnosti a političtí aktéři měli vhodnou příležitost se zviditelnit.

Tato kapitola se rovněž prolíná s kapitolou o spolcích, neboť jednotlivci, kteří byli členy různých politicko-správních orgánů se často aktivně podíleli na činnosti vlasteneckých spolků. Ideálním příkladem je např. Josef Dubský a Antonín Hanuš, jedni z předních představitelů uvědomělých a občansky aktivních Čechů v oblasti tzv. „*Nádraží Cmunt*“, tedy pozdějších Českých Velenic. Zde se hned v listopadu 1918 ustanovuje Český národní výbor, který působí 7 měsíců v ilegalitě s cílem hájit zdejší Čechy. Rovněž zde ve stejnou chvíli funguje i Menšinový národní výbor župy vitorazské. Právě Dubský a Hanuš stojí ve vedení národního výboru a jak je již zmíněno v minulých kapitolách, Dubský se později stává předsedou českovelenické organizace Národní jednoty Pošumavské a Hanuš zase rychtářem místní obce Baráčníků (mj. svého času i předsedou Besedy). Členové výboru např. v roce 1919 sepisují petici do Prahy žádající o výpomoc poté, co byli propuštěni čeští železniční zaměstnanci a mnoho rodin tak přišlo o obživu. Národní výbor po propouštění také vyjednává s československým velvyslanectvím ve Vídni. Josef Dubský rovněž později vyjednává s Národní jednotou pošumavskou o konkrétním průběhu záboru a jeho dcera později v jeho průběhu čte uvítací řeč.¹³⁹ Jménem Menšinového národního výboru župy Vitorazské se objevuje v červnových novinách článek, který propouštění ostře odsuzuje a zároveň dodává, že i přes útrapy, kterým jsou zdejší Češi vystaveni a veškerou agitaci německých sociálních demokratů a německých fanatiků, se jim podařilo uspět při obecních volbách, kdy podařilo získat 5 českých mandátů v Dolních Velenicích a 2 v České Cejli. „*Úspěch náš jest pro zdejší*

139 JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. *Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 41-45.*

štváče a fanatiky přímo zdrcující“.¹⁴⁰ V červnu je také jmenován Adolf Kostečka zástupcem tohoto výboru a je pověřen hájit zájmy vitorazských Čechů ve Vídni.¹⁴¹

Z dobových periodik vyplývá, že to byli právě politické strany, okresní správní komise a obecní zastupitelé, kteří stáli spolu se zástupci vlasteneckých spolků v čele táborů lidu, uspořádaných na podporu Vitorazska v sousedních městech a měli podstatný podíl na jejich organizaci. Zvláště okresní správní komise a městské rady manifestacím zajišťovaly *patronisaci*. Zástupci jednotlivých politických stran v jejich průběhu často přispěli proslovem, ve kterých různými formami vyjadřovali Vitorazsku podporu. Proslovem mnohdy přispěl také starosta města, kde byl tábor lidu konán či jiní zdejší přední představitelé komunální politiky.¹⁴²

Z dopisu v prosinci 1920 je zřejmé, že v rámci třeboňského správního okresu byl ve Vitorazsku činný Vzdělávací sbor okresu třeboňského a Okresní komise pro péči o mládež se společným zájmem o zdejší „*intenzivnější činnost kulturní i sociální*“.¹⁴³

Jihočeský obzor také informuje o budování dalších místních buněk politických stran ve vitorazských obcích v letech bezprostředně po připojení Vitorazska, které se později stávají aktivními v lokálním společenském životě a rovněž přispívají k probouzení národní uvědomělosti u místních obyvatel.¹⁴⁴

Pro upřesnění nutno dodat, že i politické strany ve Vitorazsku prováděly uvědomovací práci již před první světovou válkou. Tisk zmiňuje např. úsilí agrární strany na rozšiřování

140 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1919, pag. 20, inv. č. 1525, Dolní Velenice.

141 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1919, pag. 22, Z Cmuntu.

142 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 30, inv. č. 191, Ve prospěch Vitorazska.

143 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 45, inv. č. 4269, Národní radě československé.

144 SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag. 44, inv. č. 5230 Vitorazsko.

českých časopisů a rovněž aktivní činnost místních buněk čs. strany sociálně demokratické, která pořádala množství českých přednášek.¹⁴⁵

3.6 Nejvýznamnější kulturní a vlastenecké akce

3.6.1 Zábor Vitorazska

Velkou vlasteneckou akcí se pochopitelně stal samotný zábor Vitorazska, který se odehrál 31. 7. 1920. Pro akci, při které Československo oficiálně přebírá správu nad Vitorazskem, byli klíčoví aktéři napříč výše rozpracovanými oblastmi. Byli zde přítomní delegáti československých ministerstev, okresní hejtmani, četnictvo, vojenský oddíl. Součástí byly i místní představitelé církve či samospráv. Nechyběli ani zástupci vlasteneckých spolků, zejména Národní jednoty pošumavské a Baráčníků. Ti ve společném dopise z 25. července informují o této události a vyzývají místní zastupitelstva, správy škol, místní vlastenecké spolky a odbory celozemských spolků, ale i jednotlivé vlastence a „*přátele kraje*“, aby *při této radostné události, kdy hrdinné vojsko naše a delegace naší Republiky přijede osvoboditi kraje Vitorazského ze staletého odloučení, aby neobtěžovali sobě nejsrdečnějším uvítáním vojska a delegátů na všech stanicích, kudy vlak s vojskem a delegací pojedje, dáti výraz radosti nad konečným vítězstvím víry Čechů Vitorazských v právo a spravedlnost*“. V dopise byli obyvatelé Vitorazska vyzváni k vyvěšení praporů, zahrání hymny na nádražích a místní farní úřady byly požádány o vykonání slavnostní mše v neděli 1. srpna. Hlavní slavnostní akt se poté odehrál ve Cmuntu na nádraží, kde byla konečná zastávka slavnostně vyzdobeného vlaku.¹⁴⁶ Zábor se každopádně obešel bez větších potíží, dobový tisk informuje pouze o menších protestech. Např. v Krabonoši byla nalezena místnost starosty zabarikádována, v Tušti velitel hasičů odmítl

¹⁴⁵ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1921, pag.56, *O Vitorazsku. (Dokončení.)*

¹⁴⁶ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1908-1930, pag.6, inv. č. 2031, *Inkorporace Vitorazsko*

vítání delegace a následně byl odvolán z funkce a v Rabšachu se rozhodl stávkovat kostelník s ministranty, takže farář musel mši obstarat sám.¹⁴⁷

3.6.2 Krajinská výstava českého jihu

Největší kulturní a vlasteneckou akcí, která navazovala na vlastenecké snahy první poloviny 20. let, se stala bezesporu velkolepá Krajinská výstava českého jihu v Českých Velenicích roku 1927. Vzhledem k tomu, že si mohl návštěvník vystavované předměty i zakoupit, se přesněji jednalo spíše o výstavní trhy. Prvotním cílem nebylo pouze prezentovat zdejší podnikatele a jejich výrobky, podpořit zdejší českou menšinu a kulturně ji obohatit, ale také poukázat na politické, hospodářské i společenské problémy Vitorazska. Předmětem tedy neměly být pouze úspěchy, ale i místní nedostatky, na kterých by bylo třeba zapracovat. Sekundárním úmyslem bylo zdejší obchod otevřít potencionální expanzi na rakouské trhy, ale Dolnorakušané výstavu bojkotovali.¹⁴⁸

Akci každopádně těžko zařadit mezi jednu z kapitol práce, neboť se na ní podílela celá řada lidí napříč zdejší angažovanou veřejností. Vzhledem k tomu, že měla umělecko-průmyslový charakter, zde lze zaznamenat např. stopy zdejších vlasteneckých učitelů. V samotné škole byla umístěna školská expozice, na radnici zase expozice národopisná, nejdůležitější součástí akce bylo každopádně hlavní výstaviště. Vystavovatelé nebyli pouze z Vitorazska, ale z celého Československa. Rozsáhlé prostory přitom obsahovaly různé pavilony – např. nábytkový, průmyslový, pro obchod a živnost ale také pavilon umění. Celkově výstavu navštívilo necelých 18 000 lidí, specializovanou školskou expozici ještě o několik tisíc více.¹⁴⁹

¹⁴⁷ SOA v Třeboni, NJP Praha, III D 3, kart. č. 8., fasc. 1920, pag.28, Z našeho Vitorazska.

¹⁴⁸ OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003, s. 45.

¹⁴⁹ JINDROVÁ, Eliška; JINDRA, Jaromír. Město, odkud pocházím: České Velenice. Pro Městský úřad České Velenice vydalo nakl. Prosperita, 2002, s. 57-60.

3.7 *Situace v bývalých německých obcích*

Z přechozích kapitol si lze všimnout, že po první světové válce a připojení Vitorazska je zde česká národní práce a probouzení českého národního ducha v plném proudu. Každopádně je zřejmé, že tyto aktivity byly mnohem početnější a rovněž úspěšnější v obcích, kde již v dobách předválečných převažoval, nebo byl alespoň zakotven, český živel (např. Tušť, Rabšach, Halámky, Dvory nad Lužnicí, České Velenice atd.). Několik novinových článků přibližně z poloviny dvacátých let ale poukazuje, že situace v obcích, kde převládal německý živel (zejména Nová Ves nad Lužnicí a okolí – např. Krabonoš, Vyšné či Nakolice), ani několik let po připojení nebyla zdaleka tak přívětivá.

V roce 1924 se lze dočíst o poměrech v Nové Vsi nad Lužnicí. Česká škola zde byla trpěna v německé, čeští učitelé zde neměli vhodné podmínky. V hostincích nebylo známky po češtině a nešlo se zde česky dorozumět ani ubytovat, jedině u nějakého místního Čecha. Autor uvádí, že se pro posílení zdejšího českého živilu nedělá nic a v důsledkům se těmto obcím Češi vyhýbají. „*Nestačí poukazovati na to, že jsou na Vitorazsku pouze čtyři obce s českými menšinami. Je smutné, že dnes po čtyřech letech inkorporace Vitorazska ještě jsou.*“ Klíčovým přitom bylo, aby zde vznikly nějaké české průmyslové podniky. Němectví v Nové Vsi nad Lužnicí bylo totiž mj. také spjato s tím, že jediným průmyslovým podnikem v blízkém okolí byl závod Stölzův, který „*Čechům vůbec nepřál*“.¹⁵⁰

V podobném duchu hovoří i článek z roku 1925. Při popisování nedostatečného zájmu o tuto oblast se zde autor přimlouvá, aby Češi zdejší obce více navštěvovali a podnikali zde sem turistické výlety. „*V Nové Vsi nad Lužnicí byla v české škole turistická noclehárna; za celou loňskou sezonu se nepřihlásil ani jeden turista.*“ Dále přetrvávající německý živel ilustruje např. tím, že se ve Vyšném stále nacházely názvy obchodů i hostinců v němčině, v Nové Vsi nad Lužnicí a Krabonoši sice zaznamenal pokrok, ale „*české nápisy nejsou dosud všude, a*

¹⁵⁰ K poměrům na Vitorazsku.: *V Nové Vsi n. Luž. Jihočeský obzor: Neodvislý týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1924, XIX (48), 1-2.*

leckde se dost krčí před německými“. Zejména v továrně Stölze, kde není známky ani po českých nápisech, ale i české obsluze. I tento článek zdůrazňuje potřebu přílivu českého kapitálu. *„Tím, že tam máme všude české školy, máme sice postaráno o lepší generaci příští, ale tím práce není skončena, nýbrž jen započata. Pokrok kulturní musí jít ruku v ruce s pokrokem hospodářským a jeden bez druhého slábne.“*¹⁵¹

151 Vitorazsko. Jihočeský obzor: Neodvislý týdeník třeboňského kraje. Třeboň, 1925, XX (34), 1-2.

Závěr

V průběhu historie na obyvatele Vitorazska po dlouhá staletí působily české i německé národnostní a kulturní vlivy, jejichž vzájemná intenzita se různě proměňovala. Vitorazsko s původním slovanským obyvatelstvem nejdřív spadá pod svrchovanost Českých zemích, poté se zde začne soustřeďovat české i německé kolonizační úsilí až následně od konce 13. století na více než 600 let připadne k Dolním Rakousům. Situace se mění až po první světové válce, konkrétně 31. července 1920, kdy dochází v důsledku mírových jednání k jeho anexi Československem, přičemž jedním z hlavních důvodů se stává strategicky významný železniční uzel v dnešních Českých Velenicích. Na sklonku konce první světové války přitom zdejší obyvatelstvo lze chápat jako komplex složený z různorodých částí, rozhodně se nejednalo o národnostně uvědomělý a jednotný celek jednoznačně inklinující k Československu. V určitých částech žili Češi. Jednalo se zejména o severnější oblast (např. obce Tušť, Rabšach, Halámky, Dvory nad Lužnicí), ale i v této oblasti koncem 19. století a začátkem 20. století sílila germanizace. Jinde zase převládal živel německý (např. Nová Ves nad Lužnicí, Krabonoš, Vyšné či Nakolice). U obyvatel byla i rozdílná míra národnostního uvědomění. U části obyvatel již byla národní identita značně rozvinutá (např. přistěhovalci z vnitrozemí, zejména železniční zaměstnanci v oblasti dnešních Českých Velenic). Naopak v řadě zdejších obcí se u obyvatel teprve vyvíjela a mnohdy byli zainteresováni spíše v řešení mnoha jiných dobových každodenních problémů a národnostní otázka pro ně nebyla prioritní. Existoval zde také kontrast mezi tradičním zemědělským způsobem života venkovských starousedlíků a modernějším způsobem života v oblastech již zdatelněji poznamenaných civilizačním a průmyslovým pokrokem. Nedá se tedy říct, že obyvatelé Vitorazska byli jednoznačně pro či proti připojení, ale naopak je třeba brát na vědomí někdejší pluralitu jejich postojů na straně jedné a absenci rozvinutého a jednostranného národnostního uvědomění na straně druhé.

Každopádně s koncem první světové války a následným připojením Vitorazska se stává tento region předmětem zájmu řady vlastenců, včetně těch regionálních přímo z Vitorazska či jeho blízkého okolí, kteří se aktivně podíleli na zdejší české národní práci s cílem posílit u

místních češtví, což považovali za strategicky důležité. Z práce jednoznačně vyplývá, že významné zásluhy na podpoře zdejšího českého národního uvědomění má svými vlasteneckými a agitačními aktivitami celá řada regionálních aktérů. Z literatury a dobových periodik je zřejmé, že jedním z hlavních nositelů češtví se staly vlastenecké spolky, jejichž nasazení a úsilí se v dnešní odborné i neodborné diskusi nedostává dostatečného uznání. Mezi nejviditelnější a nejaktivnější patřily odbory Národní jednoty pošumavské či Sokola, v centru české národní práce, kterými se staly dnešní České Velenice, byla velmi aktivní Obec Baráčníků, spolek Čtenářsko-zábavní Besedy nebo Komenský. Do činného spolkového života svými aktivitami přispívaly další desítky spolků. Kromě spolků mělo ústřední roli v rozšiřování českého vlivu zejména školství. Klíčovým zde bylo vybudování českých škol, stejně tak i úsilí jednotlivých učitelů. Právě učitelé byli pro posílení národnostního vědomí ve Vitorazsku velmi důležití a ke kulturní obrodě přispívali mnohdy i svou mimoškolní aktivitou. Mezi další notné aktéry českého buditelství patřili členové místních organizací politických stran, představitelé lokálních politicko-správních orgánů a rovněž zástupci z řad duchovenstva. Z pramenů také vyplývá jednoznačný rozdíl mezi úspěchem probouzení českého národního uvědomění ve vitorazských obcích, kde byl český živel více zakotvený již ve vývoji předválečném a v obcích, kde naopak převládal živel německý. Obce někdejšího silnějšího německého vlivu stály na periferii zdejší české národnostní práce, která zde tím pádem ani v polovině dvacátých let nedosahovala takových úspěchů jako v ostatních obcích.

Práce díky zachycení dobového kontextu a zejména národnostního, historického a kulturního vývoje Vitorazska v době předválečné zobrazuje téma zdejšího českého národního buditelství po první světové válce včetně důležitých souvislostí. Tvoří tak převážně práci přehledovou představující badatelským kruhům novou a dosud nezpracovanou oblast zájmu. Části týkající se konkrétních regionálních nositelů českého národnostního uvědomění tvoří spíše uvedení do problematiky a nabízí se spousta dalších pramenů s jejichž využitím by se daly zpracovat do detailnější podoby (např. kroniky, ať již spolkové, školní atp.). Takové zpracování by svým rozsahem zasluhovalo další studii, na jejímž vzniku mám do budoucna zájem pracovat.

Vzhledem k povaze pramenů nutno dodat, že se jedná především o pohled české strany. Pro dosažení naprosté objektivnosti by bylo třeba v bádání o této problematice zmapovat rovněž německý, potažmo rakouský úhel pohledu. Ten by kromě vyvážení objektivnosti mohl také přinést další nové relativní poznatky.

Prameny

- Jihočeský obzor: Týdeník třeboňského kraje. XIV-XX. Třeboň, 1919-1925
- KALBÁČ, Antonín. Vitorazsko. Staroměstský odbor Národní jednoty pošumavské, 1919.
- SEDLÁČEK, August. Z dějin Vitorazska: jak se tvořily a měnily meze Čech a Rakous dolních. V Táboře: Rich. Hrdlička, 1920.
- Státní oblastní archiv v Třeboni – odd. Třeboň (SOA v Třeboni), Národní jednota pošumavská Praha (NJP Praha), III D 3 Vitorazsko, kart. č. 8., fasc. 1908-1930, pag. 1-65.

Literatura

- HÁJKOVÁ, Dagmar; HORÁK, Pavel (ed.). Republika československá: 1918-1939. Nakladatelství Lidové noviny, 2018
- HROCH, Miroslav. V národním zájmu: požadavky a cíle evropských národních hnutí devatenáctého století ve srovnávací perspektivě. Nakl. Lidové Noviny, 1999.
- KÁRNÍK, Zdeněk. České země v éře první republiky (1918-1938). 1. díl. Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918-1929). Praha, 2000
- KOBLASA, Pavel, Vitorazsko: dolnorakouská historie oblasti. České Budějovice: Historicko-vlastivědný spolek v Českých Budějovicích, 2013.
- OESTERREICHER, Jiří; KOTRBOVÁ, Irena; WINKLER, Harald. Společná minulost, Gmünd a České Velenice, Město České Velenice, 2003.
- RYCHLÍK, Jan. 1918 – Rozpad Rakouska-Uherska a vznik Československa. Vyšehrad, 2018

Elektronické zdroje

- CAREY, Sean. Undivided Loyalties: Is National Identity an Obstacle to European Integration? SAGE journals: European Union Politics [online]. 1. 12. 2002, 387-413 [cit. 2022-01-07]. Dostupné z: <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1465116502003004001>
- KOLLÁROVÁ, Dominika. Československé úsilí o úpravu státní hranice s Rakouskem po první světové válce [online]. Hradec Králové, 2010 [cit. 2021-11-20]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/i3oe11/>. Diplomová práce. Univerzita Hradec Králové, UHK, Filozofická fakulta. Vedoucí práce Ondřej Felcman.
- NIKRMAJER, Leoš. Národní jednota pošumavská: Celozemská organizace pro posílení kulturního a politického vlivu českého etnika v jazykově smíšených oblastech Pošumaví. Encyklopedie Českých Budějovic [online]. [cit. 2021-12-29]. Dostupné z: <http://www.encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/narodni-jednota-posumavska>
- PAPESCHOVÁ, Michaela. Hlučínsko a Vitorazsko: historický mýtus a geografická hybridita [online]. Ostrava, 2021 [cit. 2021-11-20]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/41duqc/>. Bakalářská práce. Ostravská univerzita, Přírodovědecká fakulta. Vedoucí práce doc. RNDr. Vincenc Kopeček, Ph.D.
- ŠEMBERA, Alois W. O Slowanech w Dolních Rakousích: Článek druhý. Nynější Slowané w Dolních Rakousích. Časopis českého museum [online]. Praha, 1845, 19(2) [cit. 2022-01-07]. ISSN 0862-7282. Dostupné z: <http://www.digitalniknihovna.cz/nm/view/uuid:d0ad46e0-8351-11de-9132-000d606f5dc6?page=uuid:32600e70-7ff3-11de-9da9-000d606f5dc6>

Jiné zdroje

- Výstava Státního oblastního archivu v Třeboni. Vitorazsko: mezi romantickým zájmem a politickým tématem. 100 let od změny státních hranic pod vedením Michala Morawetze, Třeboň, 2021